

5. De grondslagen van een duurzame economische groei verstevigen

5.1 Er zijn in verscheidene domeinen transities nodig

De Belgische economie trok in 2017 aan onder invloed van een gunstiger internationale conjunctuur, maar ook dankzij de accommoderende monetairbeleidskoers in het eurogebied en de in België genomen maatregelen, met name inzake pensioenen, loonkosten en de arbeidsmarkt. Die verbetering zal echter niet voldoende zijn om het potentieel van onze economie structureel te verhogen. Gelet op de wijzigingen in de mondiale economische omgeving, de technologische ontwikkelingen, de druk op het milieu en de vergrijzing van de bevolking, moeten de voorwaarden worden geschapen voor een dynamische, flexibele en inclusieve economie.

De voornaamste sterke punten en kwetsbaarheden van de economie werden uitvoerig behandeld in eerdere jaarverslagen⁽¹⁾. Meer in het bijzonder heeft België, enerzijds, een gediversifieerde open economie, die afgestemd is op de internationale markt en die de burgers een vrij hoge mate van bescherming biedt. Anderzijds is het ook een economie waarvan de werkgelegenheidsbasis te smal blijft en waar de productiviteitswinsten geslonken zijn.

Veeleer dan een soortgelijk alomvattend onderzoek over te doen, wordt in dit structureel hoofdstuk van het Verslag de klemtoon gelegd op de transities die succesvol moeten worden uitgevoerd teneinde een werkingskader op te zetten dat het mogelijk maakt de uitdagingen aan te gaan. Twee transitiepijlers worden summier behandeld. Ze hebben betrekking op het vermogen om de ondernemingsstructuur te vernieuwen teneinde de economie op

duurzame wijze te stimuleren, en om het hoofd te bieden aan de veranderingen op de arbeidsmarkt en aan de arbeidsomstandigheden van de werkkrachten.

Het kan op korte termijn tegenstrijdig lijken om tegelijkertijd de doelstellingen van een hogere productiviteit en meer inclusie op de arbeidsmarkt te willen halen, met inachtneming van de overgang op een koolstofarmere economie waartoe België zich verbonden heeft. Een meer arbeidsintensieve groei kan immers de zichtbare arbeidsproductiviteit tijdelijk doen vertragen, terwijl het herstel van de productiviteit onverenigbaar kan lijken met een verlichting van de druk op het milieu. Op lange termijn kunnen die doelstellingen elkaar evenwel versterken om een duurzame en inclusieve groei te consolideren. Daartoe is onverwijld een geheel van hervormingen vereist, die een efficiënte allocatie van middelen tussen de ondernemingen in de hand kunnen werken en die het vermogen van de arbeidskrachten om zich aan te passen aan de veranderingen op de arbeidsmarkt, kunnen opvoeren.

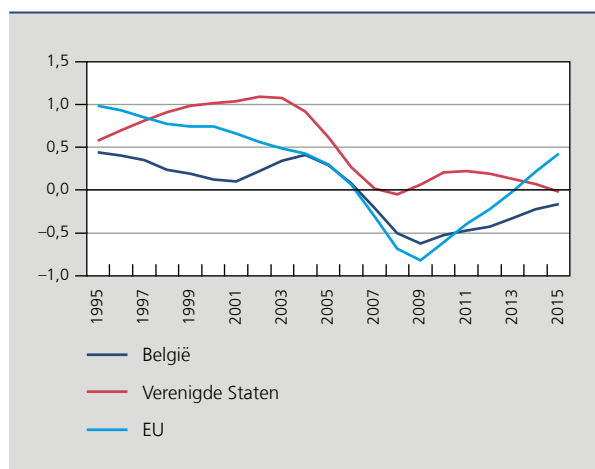
5.2 Zorgen voor een efficiëntere allocatie van de middelen

De Belgische economie blijft weliswaar tot de meest productieve van Europa behoren, maar toch bevinden de productiviteitswinsten zich, zowel uitgedrukt in toegevoegde waarde per werkende als volgens het concept van de totale factorproductiviteit, reeds vele jaren op een structureel laag niveau. Dat geldt trouwens voor de meeste geavanceerde economieën. Die winsten werden nog extra gedrukt door de economische en financiële crisis en in België kon de opleving er niet voor zorgen dat de productiviteit snel terugkeerde naar haar groeitempo van vóór de crisis. Op termijn is de productiviteitsgroei de voornaamste

(1) Zie, onder meer, hoofdstuk 6 'Een dynamische en inclusieve economie' in het Verslag 2016.

GRAFIEK 69 DE TOTALE FACTORPRODUCTIVITEIT VERTOONT IN BELGIË SLECHTS EEN GERING HERSTEL IN DE NASLEEP VAN DE FINANCIËLE CRISIS

(afgevlakte reeksen, veranderingspercentages op jaarbasis)

Bron: Conference Board.

motor van de stijging van de toegevoegde waarde en van de in de economie gegenereerde inkomens.

Ondanks verschillen die inherent zijn aan de aard van de gegevens⁽¹⁾, blijkt de vertraging van de productiviteitsgroei zowel uit de macro-economische informatie afkomstig van de geaggregeerde statistieken van de nationale

rekeningen als uit de micro-economische bedrijfsresultaten. Ze is bijzonder markant in de dienstensector, zowel in de markt- als in de niet-marktdiensten.

De bedrijfstakken in de verwerkende nijverheid bleven immers grote productiviteitswinsten boeken. Voor de dienstenactiviteiten, daarentegen, zijn die winsten duidelijk verkleind. Dat verschil in dynamiek is deels toe te schrijven aan de uiteenlopende bronnen: terwijl voor de industriële bedrijven de productiviteitswinsten grotendeels het gevolg waren van hun intern verbeterde efficiëntie, bijvoorbeeld door de toegenomen automatisering van de productieketens of door de ontwikkeling van nieuwe producten, bleken de interne bronnen van productiviteitsgroei in de markt- en de niet-marktdiensten tijdens de periode 2000-2015 beperkter.

Gelet op de tragere interne groei van de productiviteit in de dienstensector, is het van belang dat de reallocatie van de productiemiddelen van de minst naar de meest performante ondernemingen of naar nieuwkomers zo efficiënt mogelijk verloopt teneinde de bijdrage van die bedrijfstak aan de geaggregeerde groei te maximaliseren. Diverse indicatoren, zoals lage oprichtings- en stopzettingratio's van bedrijven en een hoge overlevingsgraad van inefficiënte ondernemingen, wijzen er evenwel op dat het de Belgische ondernemingspopulatie structureel aan dynamiek ontbreekt.

(1) De resultaten die worden verkregen op basis van micro-economische gegevens zijn bijvoorbeeld veel gevoeliger voor extreme waarden.

TABEL 16 DE GROEIVERTRAGING VAN DE GEAGGREGEERDE PRODUCTIVITEIT WEERSPIEGELT EEN GERINGE PRODUCTIVITEITSTOENAME IN DE DIENSTEN

(gemiddelde verandering op jaarbasis, in %)

Periode	Totale economie ⁽¹⁾	Industrie en marktdiensten ⁽²⁾	waarvan:	
			Industrie ⁽²⁾	Marktdiensten ⁽²⁾
			2000-2005	1,2
2006-2010	0,5	1,1	2,6	0,6
2011-2015	0,6	0,5	2,9	-0,4
2000-2015	0,7	0,9	3,0	0,0
<i>p.m. Productiviteitswinsten in de bestaande ondernemingen (mediaan, 2000-2015) . . . .</i>			1,7	0,0

Bronnen: INR, NBB.

(1) Aan de hand van de door het INR gepubliceerde geaggregeerde gegevens.

(2) Op basis van de individuele gegevens van de jaarrekeningen van de ondernemingen, gecorrigeerd teneinde de boekhoudjaren te laten samenvallen met de kalenderjaren. De in deze analyse beschouwde bedrijfstakken omvatten de gehele industrie (NACE Rev. 2-branches 10 tot 33) en de marktdienstenbranches (branches 45 tot 82, met uitzondering van de branches 51 (luchtvaart), 64 en 65 (financiële dienstverlening en verzekeringen), 68 (exploitatie van en handel in onroerend goed) en 78 (terbeschikkingstelling van personeel)).

Geringe ondernemingscreatie...

De oprichtingsgraad van ondernemingen is een eerste aanwijzing dat de reallocatie van middelen weinig dynamisch verloopt. Hoewel die ratio in België in 2015 6,4% beliep, het hoogste niveau sinds 2012, blijft ze, en dat sinds 2008, structureel een van de laagste in de EU. Hoewel er voor België voor de recentere periode geen vergelijkbare gegevens beschikbaar zijn, tonen de door Graydon gepubliceerde gegevens aan dat de opwaartse tendens in 2016 en 2017 aanhield. Het aantal eerste btw-inschrijvingen lag toen immers respectievelijk 9 en 13% hoger dan in 2015. Hoewel die ontwikkeling een indicatie is voor het verloop van de ondernemingscreatie, moet worden vermeld dat die gegevens een geflatteerd beeld geven van het aantal nieuwe economische activiteiten omdat ze ook nieuwe inschrijvingen van louter fiscale of administratieve aard omvatten. Zelfs rekening houdend met die bemoedigende recente ontwikkelingen, zou het verschil met de andere landen overigens slechts geleidelijk kleiner worden.

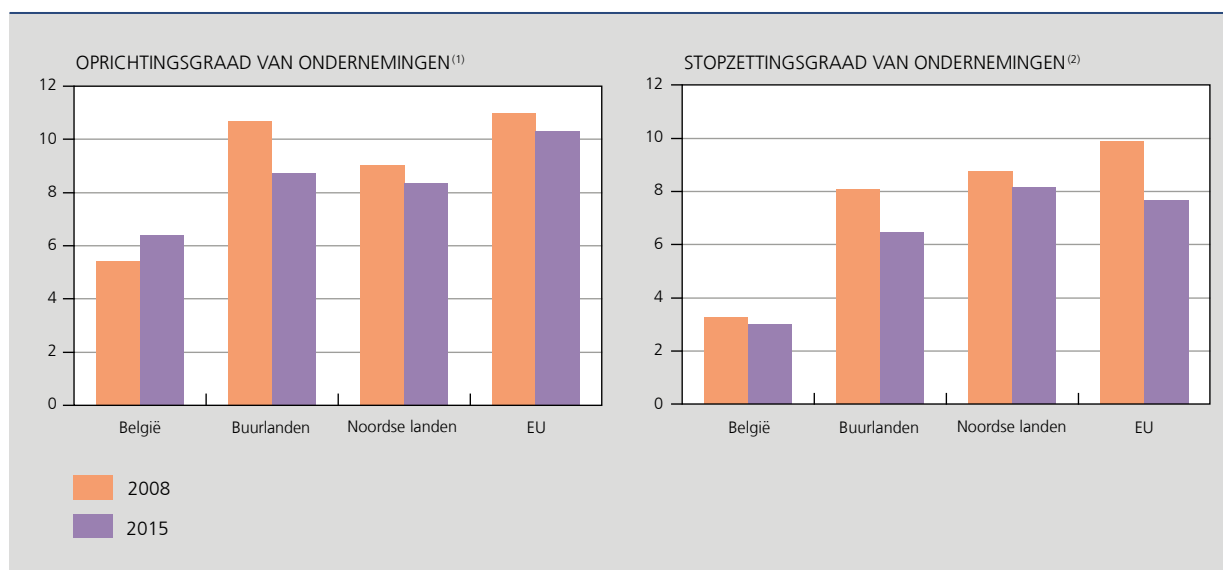
Er worden in België weliswaar relatief minder bedrijven opgericht, maar bijna 75% van de tussen 2006 en 2010 opgerichte ondernemingen slaagden erin minstens vijf jaar actief te blijven. Hoewel die overlevingsgraad na vijf jaar voor de in het midden van de financiële crisis

van 2009-2010 opgerichte bedrijven terugliep tot iets meer dan 60%, blijft hij bijzonder hoog vergeleken met die in Frankrijk, Nederland, de noordse landen (nagenoeg 50%) of Duitsland (40%).

Dat resultaat kan positief worden geïnterpreteerd. Het kan bijvoorbeeld worden beschouwd als een bewijs van de hoogstaande kwaliteit van de nieuwe Belgische ondernemingen. De gegevens van de Global Entrepreneurship Monitor voor 2015 wijzen erop dat jonge ondernemers in België veeleer een onderneming met een hoog groeipotentieel willen opzetten dan dat ze een eigen activiteit opstarten uit noodzaak of omwille van persoonlijke ontwikkeling. Een minder gunstige interpretatie, die hieronder wordt toegelicht, zou zijn dat de geringe oprichtingsgraad voor projecten met een groot potentieel – maar ook met een hoog risico – weliswaar het risico op mislukking verkleint, maar ook kansen doet verloren gaan.

Bij de tussen 1997 en 2009 opgerichte bedrijven waren er 3,5% die snel groeiden ('gazellen') en 6% die matig groeiden. Een jonge onderneming wordt als gazelle beschouwd als ze gedurende de eerste vijf jaar van haar bestaan gedurende drie opeenvolgende jaren een gemiddelde jaarlijkse groei van haar personeelsbestand of van haar omzet met ten minste 20% laat optekenen; voor

GRAFIEK 70 DE BRUTO-OPRICHTINGSGRAAD VAN ONDERNEMINGEN STIJGT IN BELGIË WELISWAAR, MAAR HIJ BLIJFT EEN VAN DE LAAGSTE IN DE EU
(in %)

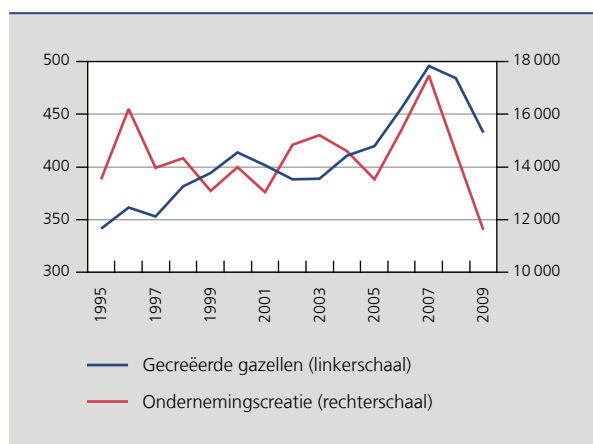
Bron: Eurostat.

(1) Aantal oprichtingen van ondernemingen in t gedeeld door het aantal in t actieve ondernemingen.

(2) Aantal stopzettingen van ondernemingen in t gedeeld door het aantal in t actieve ondernemingen.

GRAFIEK 71 AANTAL OPRICHTINGEN VAN ONDERNEMINGEN EN AANTAL GAZELLEN⁽¹⁾

(per jaar van oprichting)

Bron: NBB.

(1) Ondernemingen die gedurende de eerste vijf jaar van hun bestaan over een periode van drie opeenvolgende jaren een gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheids- of omzetgroei van minimaal 20% laten optekenen.

de matig groeiende jonge ondernemingen is die drempel vastgelegd op 10%.

Ook al gaat het bij gazellen doorgaans om ondernemingen die bij hun oprichting zeer klein zijn, toch bieden ze op middellange termijn de gunstigste vooruitzichten in het vlak van werkgelegenheidscreatie. Volgens een recente studie⁽¹⁾ komen ze in alle bedrijfstakken voor en vertonen ze een aantal kenmerken, bijvoorbeeld levendige investeringen in immateriële activa of relatief hogergeschoolde werknemers, dankzij welke ze snel kunnen groeien. Dat goede vooruitzicht reikt verder dan de eerste vijf activiteitsjaren: zo lieten 47% van de gazellen tussen hun vijfde en hun tiende activiteitsjaar een gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheids- of omzetgroei van ten minste 10% optekenen.

Gazellen groeien niet alleen snel, ze zijn doorgaans ook oververtegenwoordigd in het hoogste deel van de productiviteitsverdeling. Zo bevindt 30% van de gazellen zich vanaf het eerste activiteitsjaar in het laatste kwartiel van de productiviteitsverdeling. Hun intrede op de markt heeft dus een overwegend positief effect op de geaggregeerde productiviteit. Bovendien groeit de productiviteit van die ondernemingen tijdens de eerste vijf jaar van hun bestaan doorgaans krachtiger. In de periode 1998-2014 lag de productiviteitsstijging van de gazellen 7,7 procentpunt boven die van de traag groeiende of krimpende jonge ondernemingen.

(1) Zie De Mulder J., H. Godefroid en C. Swartenbroeck (2017), 'Groei om te overleven? Een portret van de snel groeiende jonge ondernemingen in België', NBB, *Economisch Tijdschrift*, december, 99-119.

TABEL 17 GEGEVENS MET BETREKKING TOT JONGE ONDERNEMINGEN, VIJF JAAR NA HUN OPRICHTING

(autonome ondernemingen die werden opgericht tussen 1995 en 2009; in %, tenzij anders vermeld)

	Gazellen ⁽¹⁾	Traag groeiende of krimpende jonge ondernemingen ⁽²⁾
Aandeel van het eigen vermogen in de balans	14,2	24,0
Nettorentabiliteit van het eigen vermogen na belastingen	20,9	13,1
Aandeel exporterende ondernemingen	25,0	2,7
Aandeel importerende ondernemingen	31,2	4,8
Ondernemingen die hooggeschoold personeel in dienst hebben	36,8	4,8
Ondernemingen die investeren in immateriële activa	40,1	27,6
Mediaan bedrag van de investeringen in immateriële activa (in €)	27 000	14 000
Ondernemingen die investeren in materiële activa	97,0	93,7
Mediaan bedrag van de investeringen in materiële activa (in €)	285 000	72 000

Bron: NBB.

(1) Ondernemingen die gedurende de eerste vijf jaar van hun bestaan over een periode van drie opeenvolgende jaren een gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheids- of omzetgroei van minimaal 20% laten optekenen.

(2) Ondernemingen waarvan de toename van het personeelsbestand of van de omzet op jaarbasis gedurende de eerste vijf jaar van hun bestaan minder dan 10% beloopt.

... en weinig bedrijfssluitingen...

Ook de stopzettingsgraad van ondernemingen wijst op een suboptimale reallocatie van middelen en ook hij ligt in België structureel zeer laag in vergelijking met de andere Europese landen: in 2015 beliep hij 3%, tegen 11% in het Verenigd Koninkrijk.

Hoewel het goed is dat er verhoudingsgewijs meer ondernemingen worden opgericht dan stopgezet, wijst een dermate lage stopzettingsgraad niet noodzakelijk op een optimale werking van de economie. In een efficiënt werkende economie is het immers normaal dat er veel ondernemingen worden opgericht en dat er veel verdwijnen. Tevens relateert de geringe stopzettingsgraad in zekere mate de hoge overlevingsgraad van nieuwe

ondernemingen: gelet op de moeilijkheden en kosten die gepaard gaan met de sluiting van een vennootschap, zou de hoge overlevingsgraad van nieuwe ondernemingen er kunnen op wijzen dat een aantal projecten met onzekere afloop – die kunnen leiden tot ofwel een zeer snelle groei, ofwel een vlugge stopzetting – in België eenvoudigweg niet worden gestart, waardoor minder veelbelovende ondernemingen worden opgericht. Het terugdringen van de kosten om een onderneming stop te zetten, zou het aantal gazellen dan ook positief kunnen beïnvloeden.

... wijzen, in combinatie met het overleven van inefficiënte ondernemingen, op een probleem in verband met de reallocatie van de middelen

Deze bevinding wordt ook nog door een andere indicator gestaafd, namelijk het aandeel van de zogenoemde zombiebedrijven in de Belgische economie. Dat zijn de ondernemingen die op zijn minst reeds tien jaar bestaan en waarvan de bedrijfswinsten gedurende ten minste drie opeenvolgende jaren lager uitvallen dan hun financiële kosten. Deze bedrijven, die in alle bedrijfstakken voorkomen, slagen er niettemin in zich op de markt te handhaven dankzij diverse factoren, bijvoorbeeld de geringe concurrentiedruk van nieuwe intreders, een te gunstige regelgeving voor reeds bestaande bedrijven, te stringente vereffeningsprocedures of verstoringen op de financiële markten. De zombiebedrijven, die doorgaans groter zijn dan de mediaanonderneming, zijn betrekkelijk inefficiënt aangezien hun productiviteit in bijna 65% van de gevallen onder de mediaanwaarde ligt. Volgens de gegevens van de Balanscentrale maakten ze in 2014 zowat 10% van de Belgische ondernemingen uit en waren ze goed voor 12% van de werkgelegenheid en voor 16% van de kapitaalvoorraad. Op basis van eigen berekeningen kwam de OESO in 2013 voor België tot vergelijkbare resultaten (9% van de

ondernemingen, en 14% van de werkgelegenheid en van het kapitaal); die cijfers liggen echter heel wat hoger dan die voor Frankrijk (2% van de ondernemingen, 5% van de werkgelegenheid en 6% van het kapitaal) of voor de noordse landen (3% van de ondernemingen, 6% van de werkgelegenheid en 9% van het kapitaal).

Het is normaal dat een onderneming overgangperiodes doormaakt waarin ze exploitatieverliezen lijdt, vooral in periodes van laagconjunctuur. Onrustwekkender is echter dat die zombiebedrijven langdurig in een dergelijke situatie verkeren. Van de ondernemingen die tijdens de periode 1998-2009 voor het eerst als zombiebedrijf werden geïdentificeerd, waren er vijf jaar later nog steeds 33% in dat geval, zonder dat ze ooit duurzaam uit die situatie geraakten. Dit betekent dat een derde van de zombiebedrijven gedurende vrijwel acht opeenvolgende jaren onvoldoende bedrijfswinsten boekt om de financiële kosten te kunnen dekken. Hoewel het op korte termijn wenselijk kan zijn dat die bedrijven blijven bestaan, heeft het op lange termijn heel wat negatieve gevolgen, vooral indien die ondernemingen er onvoldoende toe worden aangezet te herstructureren. Indien ze overleven, lijken

TABEL 18 ZOMBIEBEDRIJVEN LEGGEN BESLAG OP EEN AANZIENLIJK DEEL VAN DE BESCHIKBARE MIDDELEN⁽¹⁾
(in % van het geheel, per categorie)

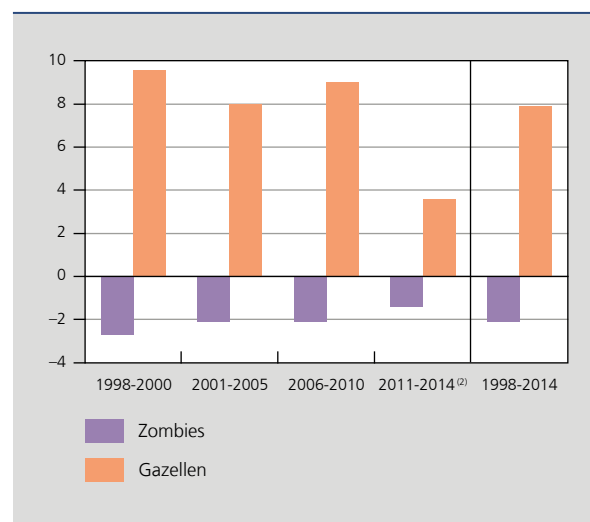
	Aantal ondernemingen	Aandeel in de werkgelegenheid	Aandeel in het kapitaal
2000	8,3	11,5	17,4
2005	9,6	11,4	14,7
2010	10,7	12,2	16,2
2014	10,0	11,9	15,8

Bron: NBB.

(1) Een onderneming uit de private sector wordt in een bepaald jaar als zombiebedrijf beschouwd indien ze minstens tien jaar bestaat en de verhouding tussen de bedrijfswinsten en de financiële kosten gedurende de laatste drie jaar kleiner was dan één.

GRAFIEK 72 GAZELLEN DRAGEN POSITIEF BIJ AAN DE GEAGGREGEERDE PRODUCTIVITEITSGROEI, TERWIJL ZOMBIEBEDRIJVEN DE GROEI AFREMMELEN⁽¹⁾

(groeiverschillen inzake de zichtbare arbeidsproductiviteit ten opzichte van de overige ondernemingen, in procentpunt)

Bron: NBB.

(1) Een onderneming uit de private sector wordt in een bepaald jaar als zombiebedrijf beschouwd indien ze minstens tien jaar bestaat en de verhouding tussen de bedrijfswinsten en de financiële kosten gedurende de laatste drie jaar kleiner was dan één. Een gazelle is een nieuwe onderneming die gedurende de eerste vijf jaar van haar bestaan over een periode van drie opeenvolgende jaren een gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheids- of omzetgroei van minimaal 20% laat optekenen.
(2) Voor de periode 2011-2014 worden alleen de tot en met 2009 opgerichte gazellen in aanmerking genomen, aangezien de nodige gegevens voor de na 2009 opgerichte gazellen niet beschikbaar waren. Dit kan de geringere groeivoorsprong van de gazellen ten opzichte van de overige ondernemingen tijdens deze periode verklaren.

ze immers niet in staat hun technologische achterstand in te lopen door nieuwe investeringen te verrichten en wordt hun handicap gemiddeld beschouwd groter. Het voortbestaan van die bedrijven en hun onvermogen om efficiënt te herstructureren, is nadelig voor de economie als geheel, aangezien het de groei van de efficiëntere ondernemingen, en dus de geaggregeerde productiviteitsgroei, afremt.

Die situatie heeft negatieve gevolgen voor de inzetbaarheid van het personeel van deze ondernemingen. Door de technologische achterstand van de zombiebedrijven lopen hun werknemers immers het risico hun vaardigheden te verliezen omdat ze niet langer voldoende worden opgeleid of omdat ze te weinig in aanraking komen met de nieuwe technologieën. Dat beperkt niet alleen hun mogelijkheden om over te stappen naar andere jobs, maar ook hun kansen om een nieuwe baan te vinden als hun onderneming sluit. In een extreem geval, dat zich momenteel in België niet voordoet, zouden het overleven van de zombiebedrijven en de groei van hun aantal gevolgen kunnen hebben voor de stabiliteit van het financieel stelsel indien sommige financiële instellingen overmatig blootgesteld zouden zijn aan dergelijke ondernemingen.

De oprichting van ondernemingen kan ook worden gestimuleerd door het uit de weg ruimen van uittredingsobstakels

De voortdurende instroom van nieuwe ondernemingen en het verdwijnen van de minst productieve bedrijven zijn twee essentiële factoren om de productiviteit te verhogen; ze zorgen immers voor een efficiëntere toewijzing van de beschikbare middelen in de economie.

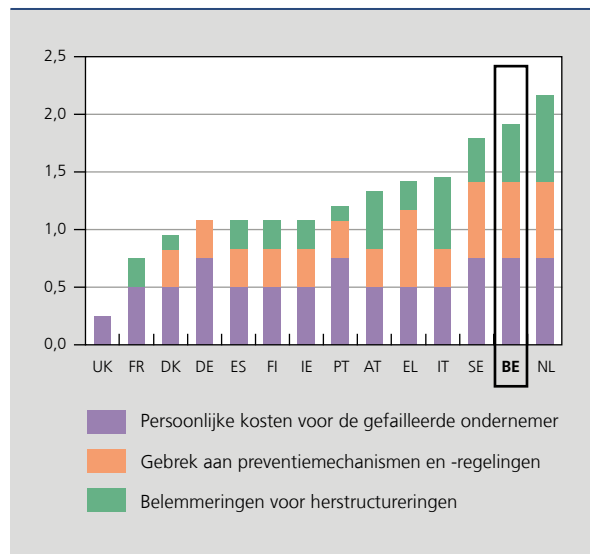
Hoewel België voor de meeste klassieke determinanten van ondernemerschap (administratieve hindernissen, toegang tot financiering, toegangsbelemmeringen, enz.) betere resultaten boekt dan het gemiddelde van de EU15, heeft ons land een groot gebrek aan ondernemerscultuur. Angst om te mislukken, risicoaversie en onvoldoende maatschappelijke waardering voor het ondernemersstatuut zijn factoren die de oprichting van ondernemingen in België lijken te bemoeilijken⁽¹⁾. Het is dan ook van essentieel belang ondernemerschap te stimuleren als een interessante loopbaankeuze, nuttig voor het individu zelf maar ook voor de gemeenschap.

Dat een mislukking in België meer stigmatiseert, heeft te maken met de kosten voor de ondernemer in kwestie; die kosten behoren tot de hoogste van de

(1) Zie De Mulder J. en H. Godefroid (2016), 'Hoe kan het ondernemerschap in België worden gestimuleerd?', NBB, *Economisch Tijdschrift*, september, 65-83.

GRAFIEK 73 DE REGELGEVING INZAKE VEREFFENING BEHOORDE IN 2016 TOT DE MEEST STRIKTE VAN DE EU15

(synthetische index inzake regelgeving; een hogere waarde wijst op een striktere regelgeving)

Bron: OESO.

EU15. Hoewel de regelgeving inzake de vereffening van ondernemingen gericht is op andere legitieme doelstellingen, zoals de strijd tegen bepaalde vormen van frauduleus gedrag, kunnen té stringente vereffeningprocedures de ontwikkeling van nieuwe projecten ontmoedigen, zeker als het gaat om sterk innoverende projecten met onzekere afloop. Mede door de kosten bij een eventuele mislukking te reduceren, zou de ondernemingscreatie in ons land dan ook kunnen worden gestimuleerd. De daaruit voortvloeiende verscherping van de concurrentie zou immers niet automatisch meer gevestigde ondernemingen doen verdwijnen, maar zou er die bedrijven integendeel kunnen toe aanzetten meer te innoveren en hun eventuele technologische handicap te verkleinen, wat aan de geaggregeerde productiviteit extra ten goede zou komen.

Er zijn maatregelen genomen om de ondernemerscultuur te stimuleren, onder meer inzake onderwijs. De gunstige effecten daarvan zullen echter pas op langere termijn zichtbaar worden. Op federaal niveau bestaat sinds 1 januari 2017 een juridisch kader voor het statuut van 'student-ondernemer'. In Wallonië is ondernemerschap een van de vier pijlers van het 'plan PME' voor de periode 2015-2020. In het kader van dat plan werd het programma 'Générations entrepreneurs 2015-2020' uitgewerkt, dat een reeks maatregelen bevat ter bevordering van de ondernemingsgeest van jongeren. Dergelijke

initiatieven bestaan ook in Vlaanderen. Zo heeft het Vlaams Gewest, voortbouwend op vroegere initiatieven, voor de periode 2015-2019 een plan ontwikkeld voor ondernemend onderwijs. Het is de bedoeling ondernemerschap en ondernemerszin te stimuleren, en op die manier het ondernemerspotentieel bij studenten en werkzoekenden te activeren.

Het regelgevend kader aanpassen om de ontwikkeling van projecten met een hoog groeipotentieel en de verspreiding van nieuwe ideeën te vergemakkelijken

Naast een eventuele hervorming van de wetgeving inzake de vereffening van ondernemingen, kunnen andere hervormingen van het regelgevend kader er, via een betere werking van de productenmarkten, toe bijdragen de middelen ten gunste van de meest efficiënte ondernemingen beter toe te wijzen. Een onnodig strikt regelgevend kader dat verder gaat dan de beoogde doelstellingen, belemmert de optimale toewijzing van middelen, aangezien het inefficiënte, gevestigde bedrijven te veel beschermt tegen concurrentie van potentiële nieuwkomers.

Sinds 2010 zijn in België een aantal hervormingen ten uitvoer gelegd die deze markten vlotter moeten laten functioneren. De laatste jaren is het regelgevend kader in België minder streng geworden dan gemiddeld in Europa. Vooral de indicatoren met betrekking tot de bureaucratie, de administratieve verplichtingen en de flexibiliteit van de regelgeving, waarvoor België zeer

TABEL 19 STRENGERE REGLEMENTERING VAN SOMMIGE DIENSTENBRANCHES IN BELGIË
(schaal van 0 tot 6, van het minst tot het meest restrictief, 2013)

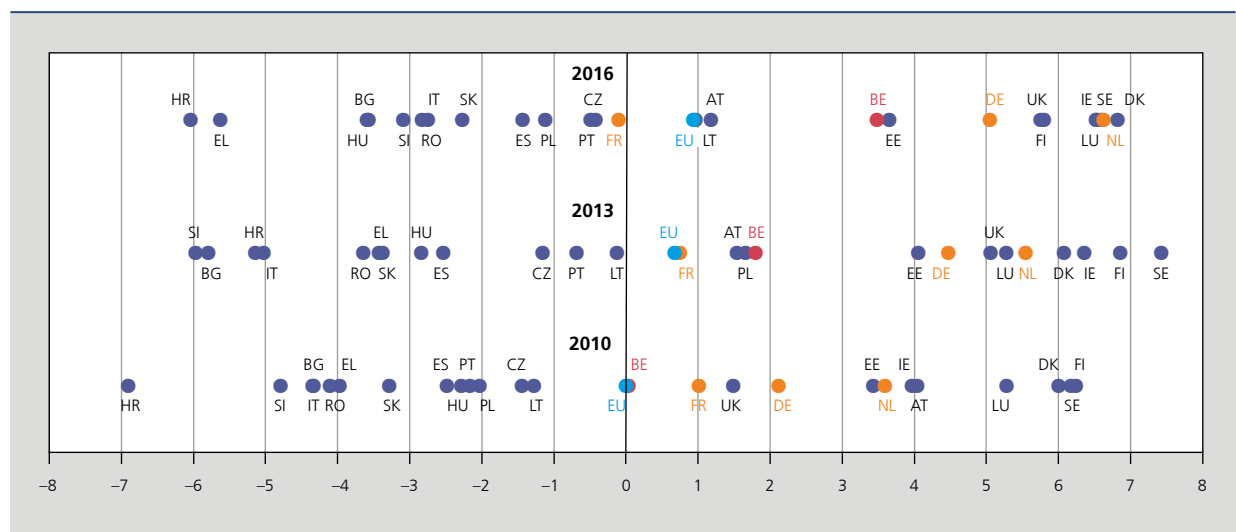
	BE	FR	NL	DE	EU
Boekhoudkundige diensten	3,2	2,9	2,1	2,6	2,3
Juridische diensten	4,3	3,2	2,8	3,6	3,4
Telecommunicatie	1,6	1,0	0,5	1,1	0,9

Bron: OESO.

ongunstig scoorde ten opzichte van de andere Europese landen, zijn duidelijk verbeterd. Vergeleken met de best presterende landen van de EU zijn de resultaten evenwel nog vatbaar voor verbetering.

Zo kunnen de geringe productiviteitswinsten in de dienstenbranches deels worden toegeschreven aan een, als gevolg van een nog onaangepaste regelgeving, inadequate marktwerking. De door de OESO gepubliceerde indicatoren inzake die marktwerking geven aan dat de regelgeving in de juridische en boekhoudkundige diensten, alsook in de telecommunicatie, in België verhoudingsgewijs strenger is dan in de buurlanden en dan in het gemiddelde van de EU. Hoewel een aantal in 2017 genomen maatregelen – zoals de invoering van de ‘Easy switch’-procedure, die maakt dat consumenten gemakkelijk naar een andere telecomoperator kunnen

GRAFIEK 74 GUNSTIG VERLOOP VAN HET REGELGEVEND KADER SINDE 2010
(synthetische index inzake regelgeving; een hogere waarde wijst op een gunstiger situatie voor de ontwikkeling van economische activiteiten)

Bronnen: IMD, WEF, NBB.

overstappen – de werking van die markt zouden moeten verbeteren, kunnen andere dienstensectoren baat hebben bij structurele hervormingen.

In haar geheel beschouwd, zorgt de Belgische regelgeving ervoor dat de economie zeer open is voor internationale handel. Bovendien blijkt ze ook een algemeen gunstig kader te creëren voor investeringen en voor de vestiging van multinationals, twee zeer belangrijke factoren voor de verspreiding van technologische innovaties. Omgekeerd behoeven sommige aspecten van de regelgeving nog te worden verbeterd om te kunnen inspelen op de veranderingen in de economie, onder meer op de digitale revolutie. Zo heeft de vertraagde aanpassing van het wettelijk kader inzake netwerk de ontwikkeling van de e-commerce in België sterk afgeremd ten opzichte van de buurlanden.

De toegang tot risicokapitaal voor (jonge) snel groeiende ondernemingen verbeteren

Naast culturele of regelgevende belemmeringen, kunnen ook problemen met de toegang tot financiering de oprichting van ondernemingen of de groei tijdens de eerste jaren van hun bestaan fnuiken. Uit macro-economisch oogpunt is het belangrijk dat de bedrijven met het grootste groeipotentieel vlot de nodige financieringsbronnen vinden voor hun oprichting en ontwikkeling. Uit een analyse van de financieringsstructuur van de jonge, snel groeiende ondernemingen blijkt dat het aandeel van het eigen vermogen in de totale passiva op hun balans

veeleer beperkt is en dat ze, om hun ontwikkeling te financieren, in hogere mate een beroep zouden doen op kortetermijnschulden.

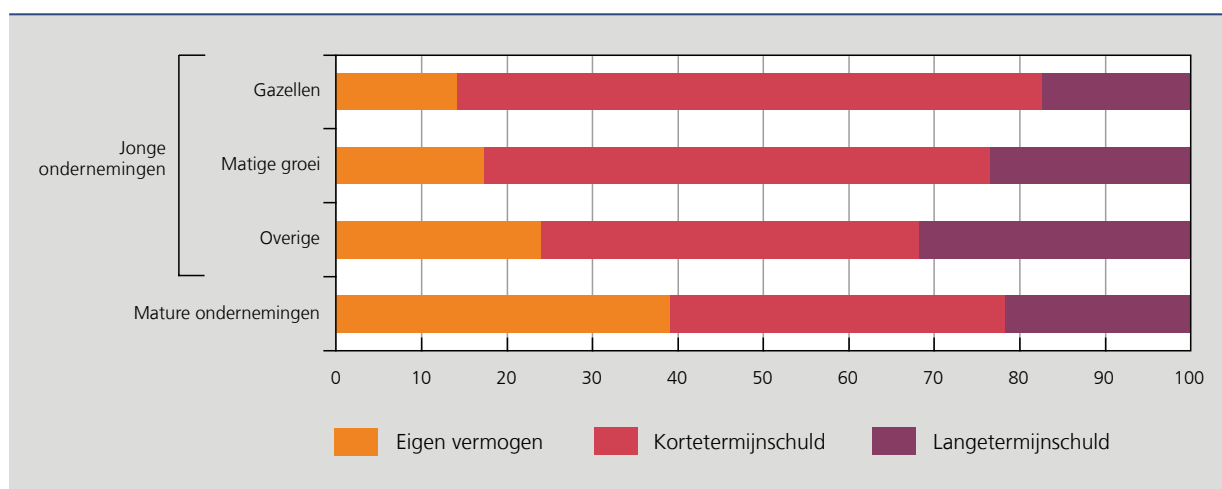
Daaruit mag weliswaar niet worden geconcludeerd dat de financieringsbasis van de gazellen brozer zou zijn. Wel ondervinden jonge, snel groeiende ondernemingen blijkbaar moeilijkheden om risicokapitaal aan te trekken. Die ondernemingen hebben van nature een duidelijker risicoprofiel dan de andere jonge ondernemingen. Bovendien investeren ze doorgaans vaker in immateriële activa, die minder gemakkelijk als onderpand kunnen worden ingezet. Die kenmerken houden een beperking in voor de financiering via bankkrediet, overigens een minder geschikte oplossing dan financiering door middel van durfkapitaal. De recente uitbreiding van de federale taxshelter tot de kmo's, en de gunstige fiscale behandeling van crowdfunding zijn positieve signalen voor innoverende ondernemingen met een groot groeipotentieel. Aangezien deze laatste daardoor vlotter toegang krijgen tot de kapitaalmarkten, zou de financieringswijze van jonge innoverende ondernemingen beter afgestemd moeten raken op hun risicoprofiel.

Innovatie en verspreiding van technologie stimuleren om de technologische afstand tot de efficiëntiegrens te verkleinen

Naast de dynamiek van de ondernemingscreatie, zorgt innovatie ervoor – doordat ze het productieproces efficiënter maakt – dat nieuwe en reeds op de markt actieve

GRAFIEK 75 FINANCIERINGSSTRUCTUUR VAN JONGE ONDERNEMINGEN ⁽¹⁾

(in % van de totale passiva, autonome ondernemingen opgericht tussen 1995 en 2009, na vijf jaar van activiteit)

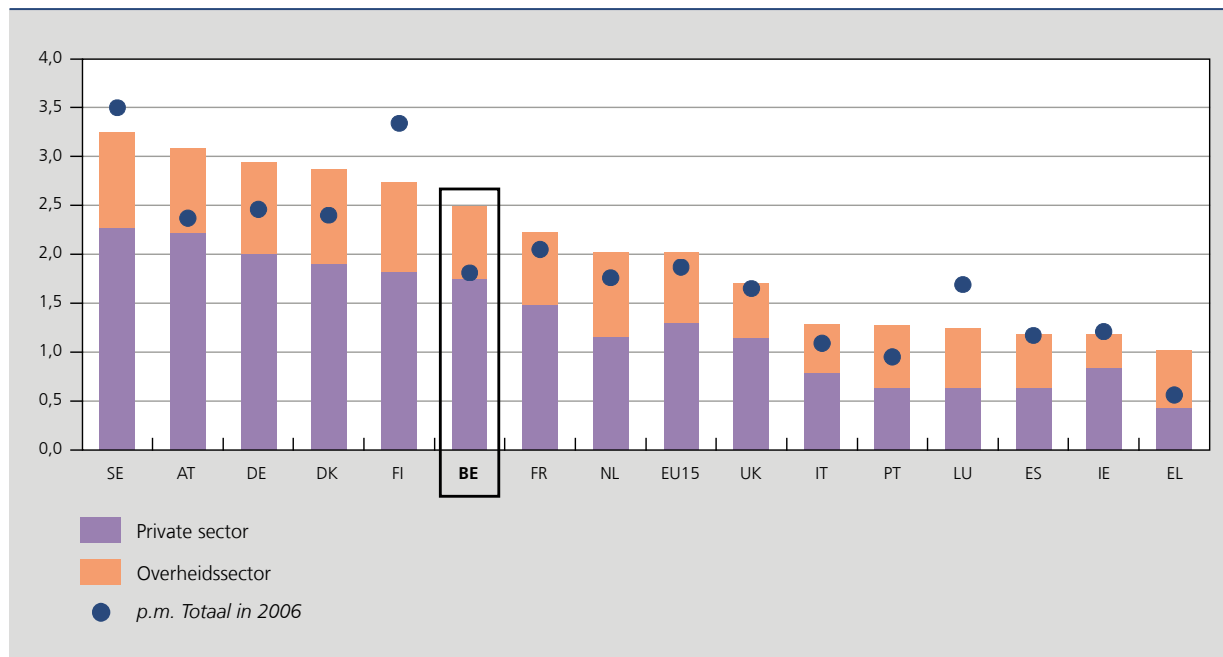

Bron: NBB.

(1) Een gazelle is een jonge onderneming die gedurende de eerste vijf jaar van haar bestaan over een periode van drie opeenvolgende jaren een gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheids- of omzetgroei van minimaal 20% laat optekenen. De matig groeiende ondernemingen laten een groei tussen 10 en 20% optekenen. De groep van de mature ondernemingen omvat alle ondernemingen die al minstens tien jaar bestaan.

GRAFIEK 76 DE R&D-UITGAVEN LIGGEN HOGER DAN GEMIDDELD IN DE EU15
(in % bbp, 2016)

Bron: Eurostat.

bedrijven zich van hun concurrenten kunnen onderscheiden en de technologische grens kunnen naderen, of zelfs verleggen. Het ontwikkelen van nieuwe producten biedt innoverende ondernemingen ook een comparatief voordeel, waardoor ze zich vlotter op nieuwe markten kunnen begeven. Ook die verschillende kanalen werken de productiviteitsgroei mee in de hand.

De R&D-uitgaven, een noodzakelijke voedingsbodem voor innovatie, nemen in België reeds verscheidene jaren constant toe. In 2016 beliepen ze er 2,5% bbp. Dat percentage ligt hoger dan het gemiddelde in de EU15 (2% bbp), maar blijft onder de in de Europa 2020-strategie vastgelegde doelstelling van 3% bbp. In België komen die uitgaven echter overwegend voor rekening van de private sector, meer bepaald van grote bedrijven die vaak dochterondernemingen van multinationals zijn. Ze zijn bovendien geconcentreerd in een beperkt aantal bedrijfstakken, voornamelijk de chemische en de farmaceutische nijverheid.

Om de innovatie-inspanningen in de economie als geheel nog te stimuleren, werd het systeem van de aftrekbaarheid met betrekking tot inkomsten uit innovatie in 2017 hervormd, met de bedoeling de aftrekbaarheid uit te breiden tot de uitgaven voor door het auteursrecht beschermde software. Aangezien die activiteiten

effectief op het nationale grondgebied moeten worden uitgeoefend, zou die maatregel de in België gevestigde buitenlandse ondernemingen moeten aanmoedigen hun innovatie-inspanningen in ons land voort te zetten, maar zou hij ook binnenlandse bedrijven, met name kmo's of ondernemingen met een technologische achterstand, tot dat soort van investeringen kunnen aansporen.

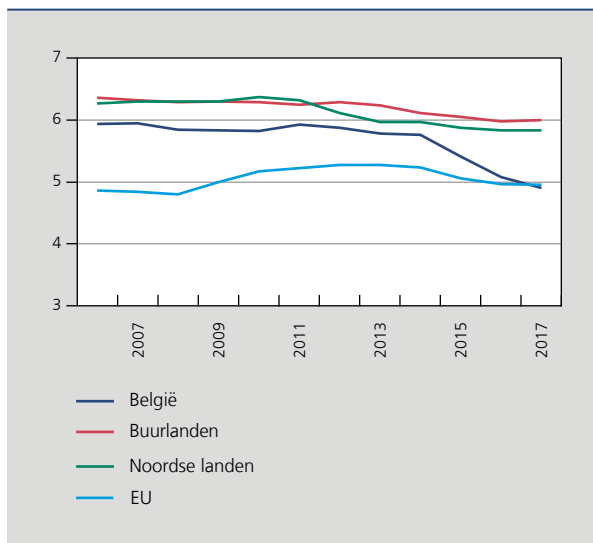
Samen met andere troeven van de Belgische economie inzake innovatie – aantrekkelijke onderzoekssystemen, levendige bedrijfsinvesteringen en een hechtere samenwerking tussen de ondernemingen onderling en met de overheid – zorgt dat innovatiebevorderend fiscaal kader ervoor dat België deel uitmaakt van de groep EU-lidstaten die sinds 2010 door de EC als *strong innovators* worden bestempeld, na de noordse landen, Duitsland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk.

Investeren in vervoers- en communicatie-infrastructuur...

Ook de organisatie van het binnenlandse productienetwerk lijdt onder de tijdens de afgelopen jaren opgetekende gebrekkige reallocatie van middelen tussen de ondernemingen. Op lokaal niveau doet zich immers een relatieve afgrenzing van het handelsverkeer tussen de

GRAFIEK 77**DE LAATSTE JAREN VERSLECHTERT DE KWALITEIT VAN DE INFRASTRUCTUUR**

(indicator van de kwaliteit van de infrastructuur, schaal van 0 tot 7)

Bron: WEF.

ondernemingen voor, wat ze, en vooral dan de kmo's, afhankelijker maakt van enkele grote lokale spelers. Die fragmentatie van de Belgische economie leidt tot een toename van de polarisatie tussen zones die groeien – gekenmerkt door een dicht, voor de oprichting van ondernemingen gunstig economisch weefsel – en achteruitgaande zones, waarin nieuwe ondernemingen moeilijk kunnen opbloeien als gevolg van een dunner economisch weefsel.

Om die fragmentatie te verminderen, is een beleid nodig dat de interne stromen van goederen, diensten en personen bevordert. Aangezien de afgelopen jaren sommige schakels van de transportnetwerken zijn verslechterd, is er behoefte aan investeringen in vervoersinfrastructuur die passen in de noodzakelijke transitie naar een koolstofarme economie. Volgens enquêtegegevens van het Wereld Economisch Forum is de algemene kwaliteit van onze infrastructuur, op een schaal van 0 tot 7, gedaald van 5,8 in 2014 tot 4,9 in 2017. Die waarden liggen rond het EU-gemiddelde, maar ruim onder die in onze buurlanden. Deze verslechtering, die België onaantrekkelijker maakt voor buitenlandse directe investeringen, zou op termijn een negatieve invloed kunnen hebben op de verspreiding van technologische innovaties in ons land.

Ook andere obstakels voor de mobiliteit en het binnenlands handelsverkeer moeten uit de weg worden geruimd. Maatregelen gericht op een betere kennis van de tweede landstaal maken het voor de ondernemingen

en de arbeidskrachten bijvoorbeeld mogelijk om in de verschillende gemeenschappen en gewesten van het land actief aan de arbeidsmarkt of de goederen- en dienstemarkten deel te nemen.

De digitale revolutie helpt bedrijven en arbeidskrachten ook vlotter afstandsproblemen overwinnen. Voor de ondernemingen gebeurt dat dankzij een gedematerialiseerde toegang van de consument of de professionele klant tot de producten en diensten die ze aanbieden. In België realiseerde 24 % van de ondernemingen in 2016 ten minste 1 % van de omzet online. Hoewel dat percentage hoger ligt dan het EU-gemiddelde (18 %), worden de kmo's er het best blijvend toe aangespoord zich intenser in dat proces in te schakelen door een vlotte toegang te waarborgen tot een kwaliteitsvolle digitale infrastructuur. De digitalisering van de economie en de nieuwe vormen van telewerk waarin ze voor de arbeidskrachten voorziet, zouden bovendien sommige mobiliteitsproblemen ook voor een deel kunnen oplossen.

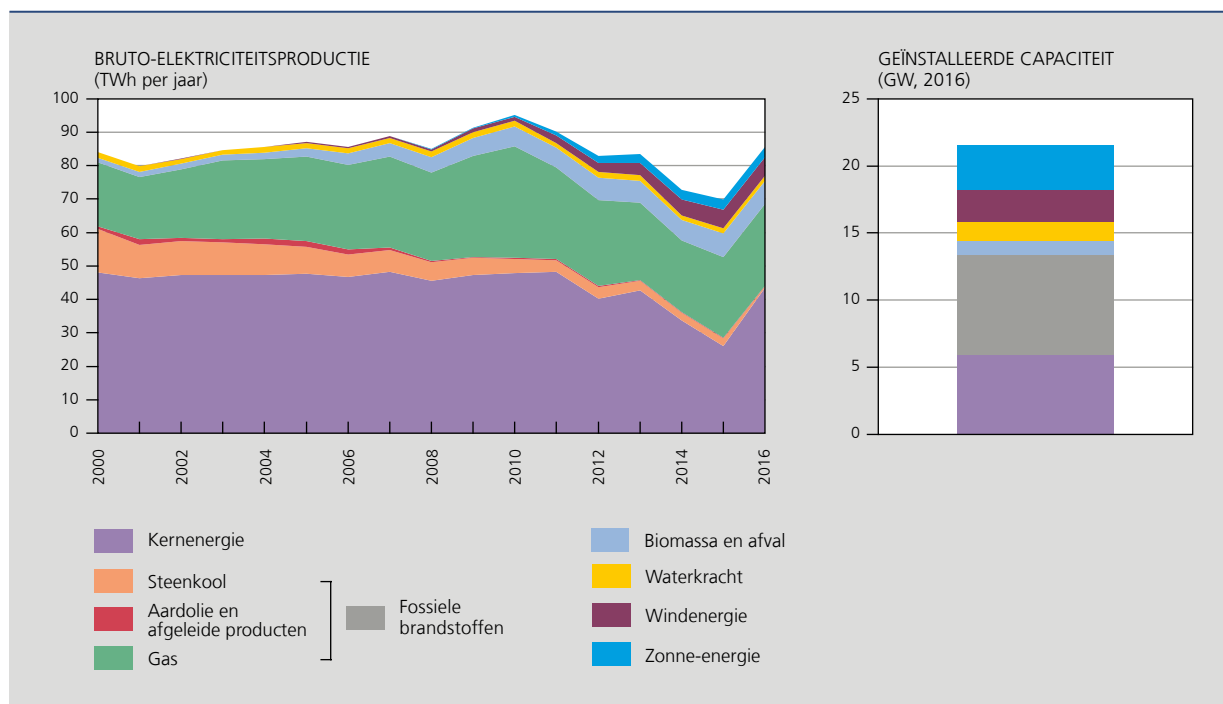
... alsook in de energie- en milieutransitie

Naast de kwaliteit van de vervoersinfrastructuur, is toegang tot energie tegen concurrerende prijzen en zonder risico op een onderbreking in de energievoorziening een extra vereiste voor een goed functionerende economie. Die toegang speelt ook een belangrijke rol bij de beslissing van een nationaal of buitenlands investeerder om zijn activiteit in België te vestigen en, meer algemeen, bij het proces van middelenallocatie. Er moet dus worden vermeden dat investeerders gaan denken dat de continuïteit van de energievoorziening, en meer bepaald van de elektriciteitsvoorziening, in België onvoldoende zou zijn gegarandeerd. Hoewel het Belgisch elektriciteitssysteem volgens het Wereld Economisch Forum zeer betrouwbaar is wat stroomonderbrekingen en stabiliteit van de spanning betreft – met een score van 6,2 op 7 in 2016, wat België een 23ste plaats opleverde op een lijst van 138 landen –, is die beoordeling de afgelopen jaren gestaag verslechterd (in 2009-2010 was België 13de, met een score van 6,7).

De Belgische elektriciteitsproductie berust grotendeels op gas- en kerncentrales, hoewel de bijdrage van zonne- en windenergie toeneemt. Ongeacht de keuze van de autoriteiten voor de thans besproken toekomstige productiemix, zal het productiepark over minder dan tien jaar onvermijdelijk moeten worden aangepast en gemoderiseerd om de CO₂-uitstoot en de kosten te beperken en niettemin over een toereikende binnenlandse productiecapaciteit te beschikken.

Indien de binnenlandse productiecapaciteit ontoereikend blijkt om aan de toekomstige elektriciteitsvraag te kunnen

GRAFIEK 78 HET BELGISCH ELEKTRICITEITSPRODUCTIEPARK MOET WORDEN Aangepast

Bronnen: Eurostat, FOD Economie.

voldoen, zal de invoer van elektriciteit onvermijdelijk moeten stijgen. Sinds 2000 is de netto-invoer goed voor gemiddeld ongeveer 9% van het verbruik. Dat vereist uiteraard voldoende interconnectiemogelijkheden met de buurlanden. Een te grote structurele afhankelijkheid van invoer houdt echter ook een aantal risico's in. Mocht het totale aanbod op sommige ogenblikken te gering zijn om aan de vraag te voldoen, bijvoorbeeld bij onverwachte verstoringen van de productie of op ogenblikken van piekverbruik, dan zou de aankoopprijs, in geval van schaarste op de Europese elektriciteitsmarkt, fors kunnen stijgen. Een te sterke afhankelijkheid van buitenlandse leveringen zou ook de bevoorradingszekerheid van België in het gedrang kunnen brengen, die de facto afhangt van de in de buurlanden geplande sluitingen van productie-eenheden en van de beschikbaarheid van de netwerken in het buitenland.

Naast de interconnecties met de buurlanden moet ook het binnenlands netwerk worden aangepast, aangezien de verhoging van de elektriciteitsproductie op basis van hernieuwbare energiebronnen en het nastreven van een efficiëntere vraag een meer gedecentraliseerd systeem vereisen dan de huidige distributienetten, zodat het aanbod van en de vraag naar elektriciteit intelligent kunnen worden beheerd.

Het waarborgen van de energievoorziening zal de komende jaren dus zware investeringen vereisen, zowel in

de productie- als in de distributiec capaciteit. Gelet op de tijdspanne tussen de beslissing om in de energiesector te investeren en de injectie van het eerste kilowattuur op het net, dienen de nodige maatregelen te worden genomen om marktvoorwaarden en een regelgeving tot stand te brengen die een niet-disruptieve overgangsfase garanderen. De overheid moet dus een coherente langetermijnvisie uitwerken door snel de toekomstige productiemix vast te stellen, én een stabiel en geloofwaardig regelgevend kader creëren op basis waarvan de investeerders vlug de geschikte keuzen kunnen maken.

Samen met de aanpassing van de energiesector moeten alle bedrijven, net als de particulieren, ertoe worden aangespoord hun energieverbruik te reduceren via correcte energieprijssignalen, die (deels) de daaraan verbonden externe milieufactoren in aanmerking nemen, maar die de Belgische ondernemingen ook in staat stellen concurrerend te blijven ten opzichte van hun belangrijkste mededingers. Concurrentievermogen en milieuverplichtingen worden vaak als tegenstrijdig bestempeld omdat de milieutransitie, op korte termijn, duur kan zijn voor de bedrijven. Die transitie biedt echter ook een kans voor economische ontwikkeling: de ondernemingen moeten zich aan de nieuwe milieueisen aanpassen door vroegtijdig te investeren in het ontwerpen of introduceren van innoverende technologieën.

Om de financiering van die energietransitie en, ruimer beschouwd, de milieutransitie van onze economie te vergemakkelijken, kan de ontwikkeling van groene financiële

producten een pluspunt blijken omdat die het mogelijk maken de spaarmiddelen van huishoudens en beleggers aan te wenden voor een duurzame economische groei.

Kader 8 – Financiering door middel van groene obligaties: een snel groeiende markt

De aanzienlijke investeringen die nodig zijn om de energietransitie te bewerkstelligen, creëren een vraag naar aangepaste financiering, die op haar beurt 'groen' is⁽¹⁾. De markt voor dat soort van financiële producten, en in het bijzonder die voor groene obligaties, maakt derhalve een snelle groei door die voorziet in de financieringsbehoeften van de ondernemingen en de overheid, en die beantwoordt aan de vraag van beleggers naar duurzame beleggingsproducten.

Die markt is ontstaan in 2007-2008, toen multilaterale ontwikkelingsbanken, zoals de Europese Investeringsbank en de Wereldbank, hun eerste uitgiften lanceerden en zodoende ingingen op de vraag van enkele institutionele beleggers die belangstelling toonden voor milieuvraagstukken. In 2013-2014 deden emittenten van de private sector, voornamelijk niet-financiële ondernemingen en commerciële banken, hun intrede op de markt, door voort te bouwen op de bestaande beginselen voor groene obligaties (Green Bond Principles). Die principes vormen een referentiekader voor dit type van instrumenten dat, hoewel niet bindend, erkend wordt door de actoren in de sector. Sinds 2013 zijn de uitgiften van als groen gelabelde obligaties fors toegenomen, gesteund door de vraag naar dat financieel product. Die vraag is explosief gestegen als gevolg van de portefeuillediversificatie van de pensioenfondsen en de verzekeringsondernemingen. Recentelijk zijn sommige overheden van het eurogebied ook belangstelling gaan tonen voor de emissie van groene obligaties. Na Frankrijk aan het begin van 2017, zou België, begin 2018, het tweede land zijn dat *green OLO's* uitgeeft – dat zijn lineaire groene obligaties op lange termijn.

In 2017 werden wereldwijd voor meer dan \$ 150 miljard groene obligaties uitgegeven (dat was bijna vijftien keer zoveel als in 2013). De grootste emittenten waren niet-financiële ondernemingen, commerciële banken en ontwikkelingsbanken. Ook de uitgiften van lokale overheden en gemeenten vertegenwoordigden een aanzienlijk en groeiend aandeel. Die obligaties financierden hoofdzakelijk projecten in hernieuwbare energie, de bouw (koolstofarme vastgoedprojecten), het duurzaam beheer van de waterreserves en het vervoer met geringe CO₂-uitstoot.

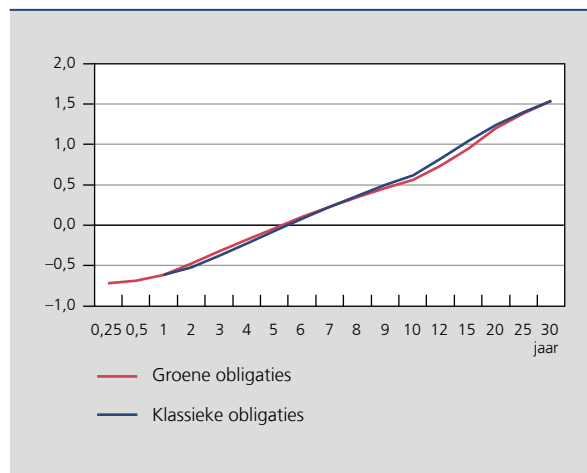
De financiële kenmerken van de groene obligaties lijken identiek aan die van klassieke obligaties wat kredietkwaliteit, rendement en uitgifteprijs betreft. Uit de beschikbare gegevens blijkt dat, voor eenzelfde emittent, het kredietprofiel van een groene obligatie vergelijkbaar is met dat van een klassieke obligatie, dat is een obligatie die uiteindelijk *a pari* wordt terugbetaald, met een vaste rente via een jaarlijkse coupon.

Vergeleken met klassieke effecten bieden groene obligaties een aantal voordelen. Aangezien ze vaak aan een strenge rapportering onderworpen zijn, waarborgen ze een rechtstreekse link met identificeerbare projecten, zonder daarbij afbreuk te doen aan het rendement of de liquiditeit. Vanwege de morele verplichting tot transparantie die geldt voor als 'groen' gelabelde financieringsinstrumenten, verschaffen deze laatste meer informatie over het onderliggende actief en over de strategie van de emitterende onderneming. Beleggers kunnen hun portefeuille dan ook diversifiëren door het risico op gestrande activa (dat zijn activa die in waarde verminderen als gevolg van aanzienlijke en bruuske veranderingen in de wetgeving, milieuverplichtingen of technologische schokken) af te wenden. De emittenten, van hun kant, kunnen dit type financieringsinstrument naar voren schuiven om hun beleggerscliënteel te diversifiëren, en in het bijzonder om beleggers aan te trekken die specifiek op zoek zijn naar duurzame langetermijnbeleggingen. Bovendien kunnen ondernemingen door de uitgifte van groene obligaties hun strategie voor duurzame ontwikkeling ontplooiën en ter zake een reputatie opbouwen.

(1) Voor meer informatie, zie Ben Hadj S., J. De Mulder en M.-D. Zachary (2017), 'Duurzame en groene financiering: een verkenning van nieuwe markten', NBB, *Economisch Tijdschrift*, september, 7-26.

RENDEMENTSCURVE VAN DOOR DE EUROPESE INVESTERINGSBANK EN DE NOORDSE INVESTERINGSBANK UITGEGEVEN KLASSIEKE EN GROENE OBLIGATIES

(in %, januari 2018)

Bron: Thomson Reuters.

Vergeleken met klassieke obligatie-uitgiften zijn aan groene obligaties echter ook supplementaire kosten verbonden. Voor de emittent hangen die kosten samen met de noodzakelijke labeling van de effecten, alsook met de rapporteringsvereiste. Voor de beleggers omvatten de extra kosten onder meer de tijd die nodig is om dergelijke obligaties te analyseren. Voorts loopt de markt ook specifieke kredietrisico's⁽¹⁾ – met name gezien de vernieuwende aard van de bedoelde activiteiten en het langetermijnkarakter van de gefinancierde investeringen – en risico's inzake reputatie. Bij gebrek aan een internationale juridische norm over wat al dan niet in aanmerking komt om door 'groene obligaties' te worden gefinancierd, rijst immers de vraag in hoeverre de informatie over de monitoring en de evaluatie van die financiële instrumenten betrouwbaar is.

(1) Zie ook paragraaf B.8 van het deel 'Prudentiële regelgeving en prudentieel toezicht' in dit Verslag.

5.3 Een arbeidsmarkt in verandering

De veranderingen in de arbeidsmarkt komen tot uiting in het profiel van de nieuw werkenden

De structurele tendensen die steeds meer de werking van de economie bepalen, zoals technologische veranderingen of de internationalisering van de productieketens, beïnvloeden ook de arbeidsmarkt. De voortdurende behoefte om het ondernemingsweefsel te vernieuwen en zich aan de conjuncturele situatie aan te passen, leidt immers tot veranderingen in de arbeidsomstandigheden, zowel inzake de vereiste vaardigheden als, mogelijk, inzake de arbeidsvormen. Daarenboven veranderen de

verwachtingen van de individuen omtrent de plaats die werk in hun persoonlijk leven inneemt. Bovendien zijn arbeidsmarktparticipatie en de uitoefening van een beroepsactiviteit cruciale factoren, zowel om het groeipotentieel van de economie te ondersteunen, met name in het licht van de vergrijzing van de bevolking, als om de integratie van personen in de maatschappij te bevorderen.

Die ontwikkelingen komen slechts geleidelijk tot uiting in de geaggregeerde arbeidsmarktstatistieken. Ze zijn beter zichtbaar bij de nieuw werkenden.

In België maakten de nieuw werkenden – dat wil zeggen de personen die een jaar eerder hetzelfde werkloos

of inactief waren, hetzij bij een andere werkgever werkten – volgens de enquête naar de arbeidskrachten in 2016 14 % van de totale werkgelegenheid uit. Dat percentage is vergelijkbaar met het aandeel in Frankrijk (15 %), maar lager dan dat in Nederland (24 %) en Duitsland (29 %). Op basis van die indicator lijkt de Belgische arbeidsmarkt rigider dan in onze buurlanden. Die rigiditeiten vallen te verklaren door factoren die inherent zijn aan de werking van de arbeidsmarkt, zoals een hoge vervangingsratio bij werkloosheid, een grote arbeidsbescherming (vooral bij collectieve ontslagen), een relatief hoog minimumloon voor de werknemers met geringe vaardigheden en een sterke fiscale en parafiscale druk op de lonen. Hoewel hervormingen door de regering ze onlangs deels hebben ingeperkt, kunnen die rigiditeiten de mogelijkheden voor een efficiënte allocatie van de werkenden verkleinen en dus hogere productiviteitswinsten verhinderen. Er moet dus een goed evenwicht worden gevonden tussen de bescherming

van werknemers en de mate van flexibiliteit die nodig is voor een vlotte werking van de economie.

Van de nieuw werkenden was meer dan de helft van werkgever veranderd, één op de vijf was een jaar voordien werkloos en eveneens één op de vijf was pas afgestudeerd; de overigen waren het voorgaande jaar inactief (thuis, arbeidsongeschikt, met pensioen of met brugpensioen).

In vergelijking met de buurlanden omvat die groep een groter aandeel van zowel hooggeschoolden als laaggeschoolden (in dit laatste geval met uitzondering van Nederland). In België worden er dus relatief minder middengeschoolden in dienst genomen. Voor de hooggeschoolden werd dat verschijnsel mettertijd sterker, aangezien hun aandeel in de indienstnemingen tussen 2006 en 2016 toenam van 34 tot 38 %. De laaggeschoolden, daarentegen, zijn minder talrijk vertegenwoordigd in de instroom in nieuwe banen dan in het verleden.

TABEL 20 INTERNATIONALE VERGELIJKING VAN DE WERKGELEGENHEID

(in % van het overeenstemmende totaal, bevolking van 15 tot 64 jaar)

	Totale werkgelegenheid		Nieuw werkenden ⁽¹⁾				
			BE		DE	FR	NL
	2016	2016	2011	2006	2016		
Situatie het jaar voordien							
Andere werkgever		53	54	54			
Werkloos		17	17	17			
Student		18	18	18			
Andere vorm van inactiviteit		12	12	12			
Arbeidsovereenkomst							
Onbepaalde duur	91	59	62	65	71	42	38
Bepaalde duur	9	41	38	35	29	58	62
waarvan: Minder dan een maand	26	29	29	25	0	18	1
Scholingsniveau							
Hooggeschoold	44	38	34	34	26	37	27
Middengeschoold	40	42	42	40	55	47	42
Laaggeschoold	16	20	24	26	18	16	30
Leeftijd							
15-24 jaar	7	27	29	30	20	29	50
25-54 jaar	79	68	68	67	68	67	46
55-64 jaar	14	5	4	3	13	4	4
Totaal		14	14	14	29	15	24

Bron: EC.

(1) Personen die in de loop van het jaar aan het werk waren en een jaar voordien werkloos of inactief waren, of aan het werk waren maar gedurende het afgelopen jaar van werkgever veranderden.

Bovendien hebben ze nog altijd een hoger aandeel in de nieuwe indienstnemingen dan in de totale werkgelegenheid, wat wijst op een hogere rotatie in die groep.

België telt verhoudingsgewijs minder werkenden van 55 jaar of ouder in de totale werkgelegenheid. Voor de nieuw werkenden, daarentegen, gaat ons land Frankrijk en Nederland net vooraf, en die, weliswaar nog matige, participatie neemt verder toe.

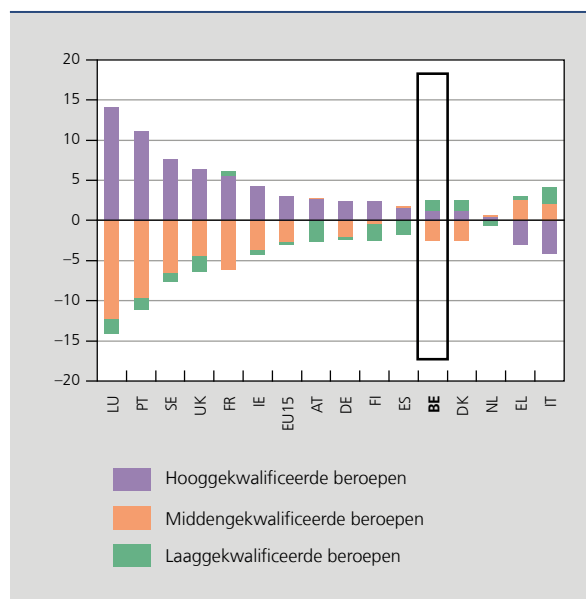
In vergelijking met de andere landen wordt de Belgische arbeidsmarkt ook gekenmerkt door een gering aandeel van werknemers met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde duur. Die factor draagt bij tot het relatief lagere percentage nieuw werkenden in België. Bij de indienstnemingen neemt het aandeel van de arbeidsovereenkomsten voor bepaalde duur echter wel toe (41% in 2016, tegen 35% in 2006). Veelal gaat het om overeenkomsten voor zeer korte duur (minder dan een maand), die een specifiek Belgisch verschijnsel zijn.

De arbeidsmarkt polariseert

De grote technologische omwentelingen, die de vraag naar hooggekwalificeerde arbeid stimuleren, droegen geleidelijk bij tot een polarisatie van de arbeidsmarkt. De structuur van de werkgelegenheid naar vereiste

GRAFIEK 79 POLARISATIE VAN DE WERKGELEGENHEID

(werkgelegenheidsverloop volgens het voor het beroep vereiste kwalificatieniveau⁽¹⁾, veranderingen in procentpunt tussen 2006 en 2016)

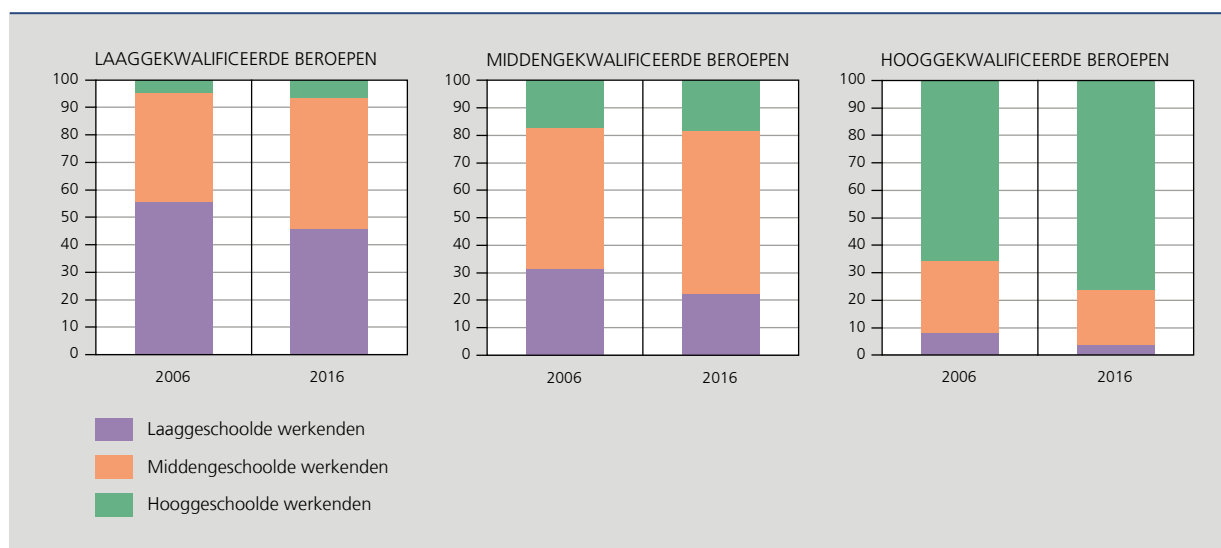

Bron: Eurostat.

(1) Laaggekwalificeerde beroepen (huishoudelijke hulp, ongeschoolde arbeiders, enz.), middengekwalificeerde beroepen (administratief personeel, ambachtslieden, enz.) of hooggekwalificeerde beroepen (directeurs, kaderleden, intellectuele en wetenschappelijke beroepen, enz.) op basis van de Internationale standaard beroepenclassificatie (ISCO).

GRAFIEK 80 HET SCHOLINGSNIVEAU VAN DE WERKENDEN NEEMT TOE VOOR ALLE BEROEPEN

(uitsplitsing van de werkgelegenheid naar kwalificatieniveau van het beroep⁽¹⁾ en scholingsniveau van de werkenden⁽²⁾, in % van de totale werkgelegenheid naar kwalificatieniveau van het uitgeoefende beroep)

Bron: Eurostat.

(1) Kwalificatieniveau bepaald aan de hand van de Internationale standaard beroepenclassificatie (ISCO): laaggekwalificeerde beroepen stemmen overeen met elementaire beroepen zoals huishoudelijke hulp, ongeschoolde arbeiders, enz.; middengekwalificeerde beroepen stemmen overeen met administratief personeel, ambachtslieden, enz.; hooggekwalificeerde beroepen met directeurs, kaderleden, intellectuele en wetenschappelijke beroepen, enz.

(2) Scholingsniveau bepaald aan de hand van de Internationale standaard onderwijsindeling (ISCED): laaggeschoold stemt overeen met ten hoogste lager secundair, middengeschoold met ten hoogste hoger secundair en hooggeschoold met hoger onderwijs.

vaardigheden is aldus sterk veranderd. In België nam het percentage hooggekwalificeerde banen toe, net als dat van de laaggekwalificeerde, terwijl het aandeel van de middengekwalificeerde arbeidsplaatsen daalde. In vergelijking met de andere Europese landen is de omvang van dat verschijnsel nog beperkt en maken deze laatste banen nog altijd meer dan 40 % van de totale werkgelegenheid uit. In tal van andere landen van de EU15 is het aandeel van de laaggekwalificeerde jobs verminderd. De stijging ervan in België houdt onder meer verband met het succes van het stelsel van de dienstencheques. Sinds de invoering van dat stelsel in 2004 werden niet minder dan 130 000 dienstenchequebanen gecreëerd.

De polarisatie van de arbeidsmarkt heeft betrekking op de werkgelegenheid volgens het voor een bepaald beroep vereiste kwalificatieniveau. De werkgelegenheid kan ook worden uitgesplitst naar het scholingsniveau van de werkenden die deze banen uitoefenen. Hoewel de polarisatie tot een zwaardere druk op de middengekwalificeerde banen leidt, nam in de loop van het decennium vooral het aandeel van laaggeschoolden in de totale werkgelegenheid af. Laag- en middengekwalificeerde arbeidsplaatsen worden steeds vaker uitgeoefend door middengeschoolden. Voor hooggekwalificeerde banen is het aandeel van de hooggeschoolden in tien jaar zeer sterk gestegen, ten nadele van de middengeschoolden en, in mindere mate, de laaggeschoolden, die in het verleden vaker een dergelijke functie konden vervullen dankzij de tijdens hun loopbaan verworven ervaring.

Algemeen beschouwd, hebben de soms uiteenlopende ontwikkelingen van het vereiste kwalificatieniveau om een baan uit te oefenen en van het scholingsniveau van de arbeidskrachten een invloed op de mismatches tussen het aanbod van en de vraag naar arbeid. Hoewel de dynamiek van de werkgelegenheidscreatie in 2016 en 2017 de spanningen op de arbeidsmarkt versterkte, vloeien de afstemmingsproblemen veeleer voort uit een structurele mismatch tussen het scholingsniveau van de arbeidsreserve, met name de werklozen, en de door de werkgevers gevraagde vaardigheden.

In 2016 bestond 11 % van de werkgelegenheid uit laaggekwalificeerde functies, terwijl het aandeel laaggeschoolde werkzoekenden 36 % beliep. Omgekeerd waren de hooggekwalificeerde arbeidsplaatsen goed voor 46 % van de werkgelegenheid en beliep het percentage hooggeschoolde werkzoekenden 23 %. Die verschillen weerspiegelen wellicht ook de buitensporig hoge eisen die werkgevers inzake kwalificatieniveau stellen, in vergelijking met hun reële behoeften.

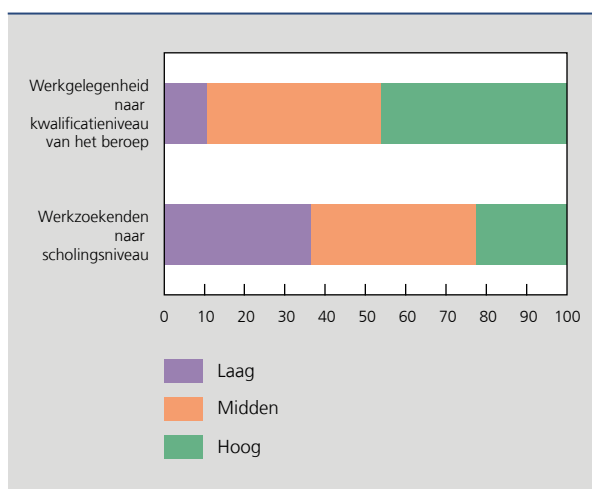
De afstemmingsproblemen worden, behalve door de mismatch qua vaardigheden en, tot op zekere hoogte, qua vereisten, in de hand gewerkt door een gebrek aan geografische en beroepsmobiliteit van de arbeidskrachten. De onvoldoende geografische mobiliteit blijkt uit de sterk uiteenlopende werkloosheidscijfers in aangrenzende geografische gebieden. In het bijzonder voor de laaggekwalificeerden vormt de afstand tussen de woon- en de werkplaats een belangrijke kostenfactor; bovendien lijkt de taalbarrière de stroom van Waalse en Brusselse arbeidskrachten naar Vlaanderen sterk af te remmen. Bovendien is de beroepsmobiliteit, dat is de overgang van werkloosheid of inactiviteit naar werk of van de ene baan naar een andere, zoals bleek uit het aantal nieuwe indienstnemeningen, minder sterk ontwikkeld dan in de buurlanden.

Dergelijke mismatches vormen een economisch probleem omdat ze het groeipotentieel van de economie drukken en een optimale reallocatie van de middelen belemmeren, maar ze veroorzaken ook een sociaal probleem vanwege de werkloosheid of de inactiviteit die eruit voortvloeit.

Gemengd beeld inzake onderwijs

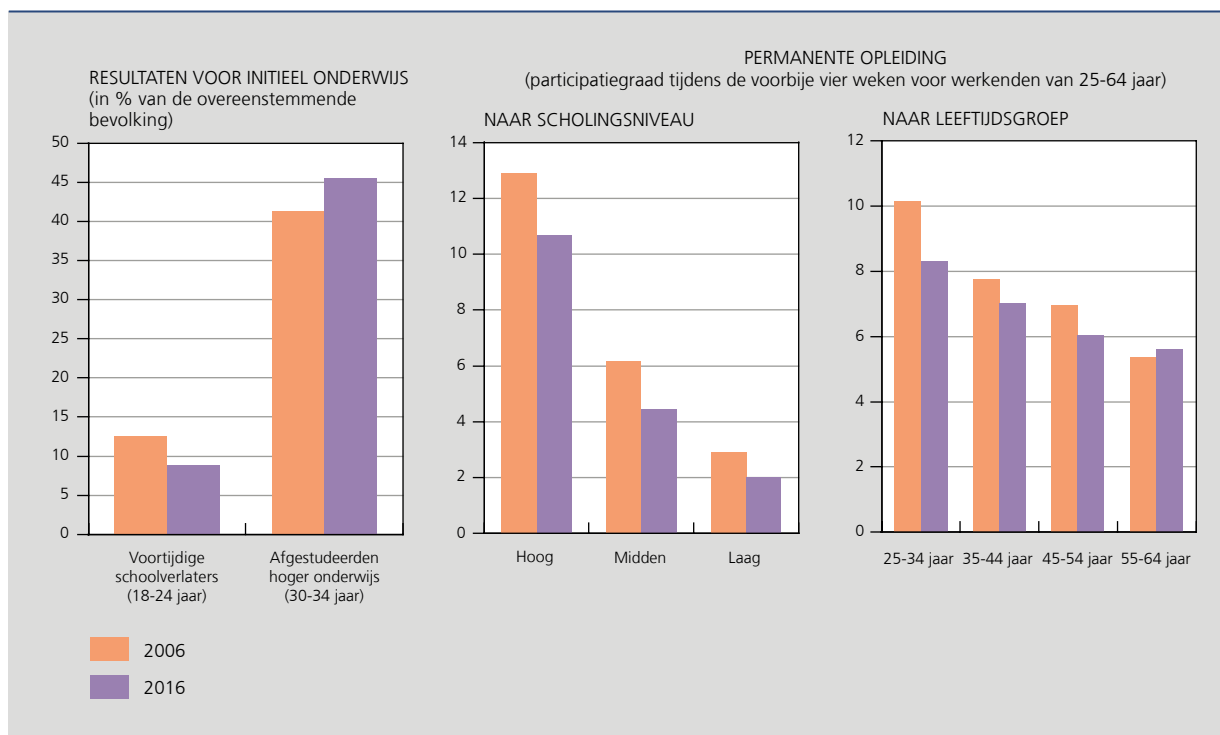
Om de allocatie van middelen en de productiviteit van de arbeidskrachten te verbeteren, moeten mensen gedurende hun hele leven de kans krijgen bij te leren. Onderwijs is van primordiaal belang voor jongeren die niet kunnen bogen op enige beroepservaring: in België belooft de werkgelegenheidsgraad van de laaggeschoolden van 15 tot 34 jaar die al drie jaar geen

GRAFIEK 81 MOEILIJKE AFSTEMMING TUSSEN HET AANBOD VAN EN DE VRAAG NAAR ARBEID
(in % van de overeenstemmende bevolking van 15 tot 64 jaar, 2016)

Bron: Eurostat.

Bronnen: ADS, Eurostat.

onderwijs meer volgen 35 %, tegen 85 % voor de hooggeschoolden. Permanente opleiding wordt ook voor volwassenen steeds meer onontbeerlijk om tijdens hun hele loopbaan inzetbaar te blijven.

Voor initieel onderwijs en permanente opleiding laat België gemengde resultaten optekenen. Het percentage voortijdige schoolverlaters, dat is het aandeel van de jongeren van 18 tot 24 jaar die het onderwijssysteem verlaten zonder een getuigschrift te behalen, blijft aanzienlijk, met bijna 9 % in 2016 (in de EU15 is dat gemiddeld 10,7 %). Het is de afgelopen tien jaar echter sterk gedaald. Het percentage afgestudeerden van het hoger onderwijs (30-34 jaar), van zijn kant, ligt weliswaar hoger in België (45,6 %) dan in de EU15 (39,1 %), maar is minder sterk toegenomen dan in de andere landen, zodat ons comparatief voordeel kleiner werd. Bovendien kiezen te weinig jongeren voor wetenschappelijke, technologische en wiskundige studierichtingen (STEM), nochtans richtingen met zeer hoge inschakelingskansen op de arbeidsmarkt.

Achter de gegevens voor het gehele land gaan sterke verschillen schuil tussen de gewesten en de gemeenschappen. Voor de voortijdige schoolverlaters doet Vlaanderen (met 6,8 %) het beter dan Wallonië (10,3 %) en, vooral, Brussel (14,8 %). Ook de resultaten van de Vlaamse

leerlingen bij de PISA-tests van de OESO zijn ruimschoots beter dan die van de jongeren in de Franse Gemeenschap. Aangezien tal van studies hebben aangetoond dat de schoolresultaten nauw samenhangen met het sociaaleconomische milieu, bestaat er bij de Franstalige leerlingen een groter risico dat situaties van sociale kwetsbaarheid bestendig worden ten gevolge van inschakelingsproblemen op de arbeidsmarkt. De Franse en de Vlaamse Gemeenschap hebben ingrijpende hervormingen uitgewerkt om de efficiëntie en, bovenal, de billijkheid van het onderwijsstelsel te verbeteren. Gelet op de cohorteffecten in de schoolbevolking zouden de vruchten van deze hervormingen, die bovendien maar geleidelijk ten uitvoer worden gelegd, pas over verscheidene jaren geplukt kunnen worden.

Leren stopt niet bij het verlaten van de school, maar is een levenslang proces. Dit leerproces is van essentieel belang om de inzetbaarheid in stand te houden, nieuwe vaardigheden te ontwikkelen en de omschakeling naar andere beroepen of functies te vergemakkelijken. In België blijft de deelname van werkenden aan permanente opleiding nochtans aanmerkelijk lager dan in de EU15 (respectievelijk 6,8 % en 13,4 % in 2016). Dat geldt nog meer voor bepaalde groepen, waaronder de 55-plussers (5,6 %) en de laaggeschoolden (2 %, dit is

vijf keer minder dan voor de hogeschoolden). Het zijn nochtans allebei groepen die veel baat zouden hebben bij opleiding. Om de zwakke deelname van alle werknemers aan permanente opleiding te verhelpen, heeft de wet 'werkbaar en wendbaar werk' een verplichting ingevoerd om in de private sector per voltijdequivalent gemiddeld vijf dagen per jaar opleiding aan te bieden. Naast die wettelijke verplichting reiken de gewestelijke autoriteiten ook tal van instrumenten aan (opleidingscheques, betaald educatief verlof, *plan formation-insertion*, enz.) om de permanente opleiding te ondersteunen.

Ontwikkeling van nieuwe arbeidsvormen

Naast de hogere eisen inzake scholing en vaardigheden, beïnvloeden de veranderingen in de economie ook de arbeidsvoorwaarden. Ondanks de stijging voor de nieuw werkenden, is het aandeel tijdelijke arbeidsovereenkomsten in België de afgelopen tien jaar echter maar zeer licht toegenomen. Meer dan negen op de tien loontrekkenden werken nog steeds met een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde duur.

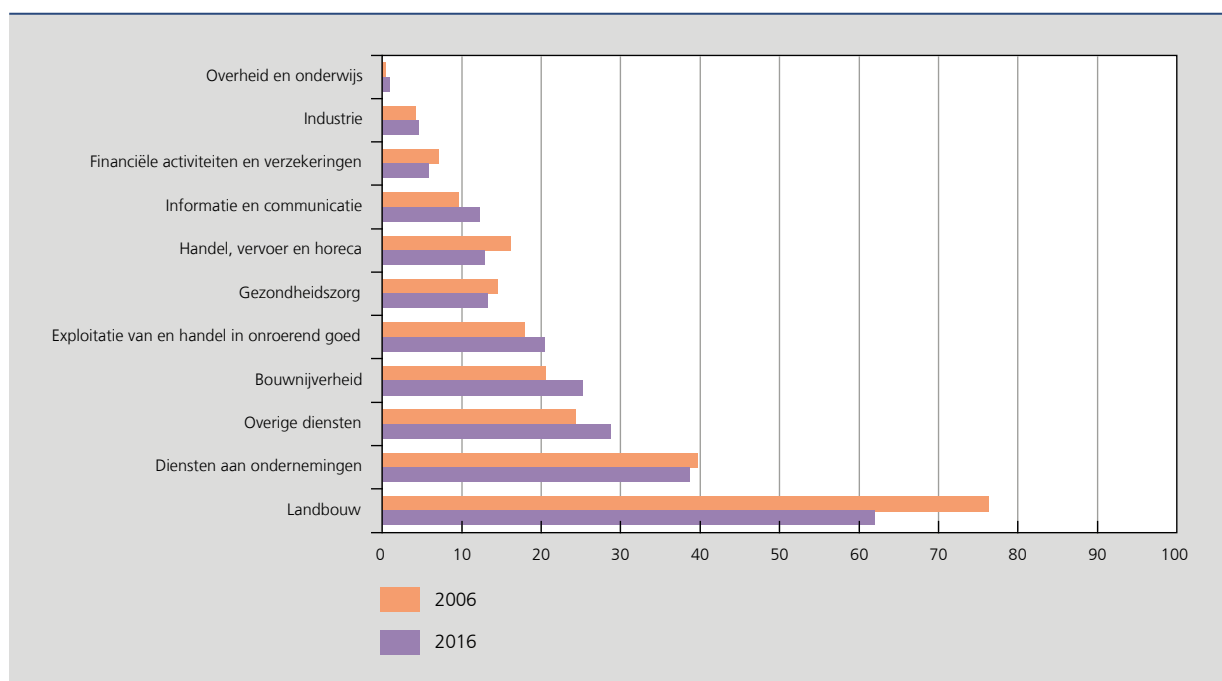
Sommige groepen zijn evenwel oververtegenwoordigd in de tijdelijke arbeidsovereenkomsten. Voor wie jonger is dan 25 jaar, vormen die overeenkomsten steeds meer een verplichte overgang naar een eerste beroepservaring:

in 2016 werd 39% van hen in dienst genomen met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde duur (dat is een toename met 9 procentpunt in tien jaar), tegen 7% van de 25-54-jarigen en 3% van de 55-64-jarigen. Laaggeschoolde werknemers, die over een zwakkere onderhandelingspositie beschikken dan de hogergeschoolden, werken ook vaker tijdelijk. Ten slotte ligt het aandeel van niet-EU-staatsburgers met een tijdelijke overeenkomst driemaal hoger dan bij de Belgische onderdanen.

Verscheidene recente maatregelen streven ernaar de arbeidsorganisatie flexibeler te maken. Naast de wet 'werkbaar en wendbaar werk', die onder meer de berekening van de arbeidstijd versoepelt, gaat het om de invoering van flexi-jobs in de horeca, en de uitbreiding van dit stelsel tot de handel en de gepensioneerden, de hervorming van de studentenarbeid, de verruiming van de uitzendarbeid tot de gehele private sector en de invoering van een progressievere berekeningswijze van de opzegperiode.

Steeds meer arbeidskrachten kiezen voor het statuut van zelfstandige, dat gekenmerkt wordt door meer flexibiliteit en autonomie, maar ook een grotere werk- en inkomensonzekerheid met zich brengt. De meest in het oog springende ontwikkelingen doen zich voor in de bouwrijverheid en in de overige diensten; in mindere mate stijgt het aandeel van de zelfstandige werkgelegenheid

GRAFIEK 83 HET AANDEEL VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEID NEEMT VOORAL TOE IN DE BOUWNIJVERHEID EN DE OVERIGE DIENSTEN
(in % van de overeenstemmende werkgelegenheid)

Bron: INR.

ook in de bedrijfstakken informatie en communicatie en exploitatie van en handel in onroerend goed. Hoewel het gemiddelde scholingsniveau van de zelfstandigen is toegenomen, vormt dat statuut niettemin een toegangspoort tot de arbeidsmarkt voor laaggeschoolden, ouderen of buitenlanders die moeilijk een baan als werknemer kunnen krijgen. Afgezien van de reeds genomen maatregelen om het sociale statuut van die werkenden op te waarderen, wil de overheid het ondernemerschap verder stimuleren door vanaf 2018 aan zelfstandigen tijdens de eerste twee activiteitsjaren een verlaging van de sociale lasten toe te kennen.

Het statuut van zelfstandige in bijberoep heeft eveneens veel succes. Dat statuut stelt loontrekkenden in hoofdberoep in staat de werkzekerheid en alle sociale voordelen van dat statuut (tijdskrediet, ouderschapsverlof, zwangerschapsverlof, enz.) te blijven genieten, samen met extra inkomsten. Die keuze houdt kleinere risico's in dan de stap naar het ondernemerschap als hoofdactiviteit.

Het aandeel van deeltijdwerk, dat in België iets meer voorkomt dan in de EU15 (24,7 tegen 22,9% van de totale werkgelegenheid), is in tien jaar met ongeveer 3 procentpunt gestegen, als gevolg van de toename van het aantal mannelijke deeltijdwerkers. Momenteel is het aandeel van deeltijds werkende vrouwen nog altijd vier keer hoger dan bij de mannen (in 2006 was de verhouding vijf vrouwen voor één man). Kenmerkend voor België is het toenemende aandeel (+4,4 procentpunt in tien jaar) van deeltijdarbeid bij de 55-64-jarigen (30,8%, tegen 23,2% gemiddeld in de EU15). Het bestaan van diverse regelingen (tijdskrediet, loopbaanonderbreking en thematische verloven) waardoor werknemers hun arbeidstijd kunnen verminderen, heeft zeker bijgedragen aan het succes van deeltijdwerk. Van die regelingen ging een sterke aantrekkingskracht uit, met name bij werknemers aan het einde van hun loopbaan, die aldus hun arbeidstijd geleidelijk kunnen terugschroeven tot ze met pensioen gaan. Deeltijdwerk is ook steeds meer gebruikelijk bij jongeren, aangezien 29% van de werknemers jonger dan 25 jaar deeltijds werkte, tegen 21% tien jaar voorheen. Voorts moet worden opgemerkt dat onvrijwillige deeltijdarbeid veel minder vaak voorkomt in ons land, namelijk bij slechts 8,8% van de deeltijdwerkers, tegen 27,3% in de EU15. Bovendien loopt dat aandeel terug in België, terwijl het stijgt in de EU15. Met name voor jonge werknemers is dat aandeel gehalveerd, van 38% in 2006 tot 19% in 2016.

De resultaten van de arbeidsmarkt zijn in het algemeen bevredigend maar er is nog marge voor verbetering

De resultaten van de arbeidsmarkt kunnen niet louter worden beoordeeld aan de hand van kwantitatieve

maatstaven; de kwaliteit van de banen, de inachtneming van diversiteit en armoedebestrijding zijn even belangrijk. De door het FPB opgemaakte aanvullende indicatoren naast het bbp leveren een bijdrage aan die meer kwalitatieve benadering. Op basis daarvan kan worden vastgesteld dat de noordse landen, Duitsland en Nederland tegelijkertijd voor de meeste indicatoren goede resultaten laten optekenen, waarmee ze aantonen dat niet onvermijdelijk een afweging moet worden gemaakt tussen kwantiteit, kwaliteit en billijkheid op de arbeidsmarkt.

Wat de kwantitatieve indicatoren betreft, geeft België voor de werkgelegenheidsgraad en de inactiviteitsgraad minder goede resultaten te zien dan de noordse landen en de buurlanden.

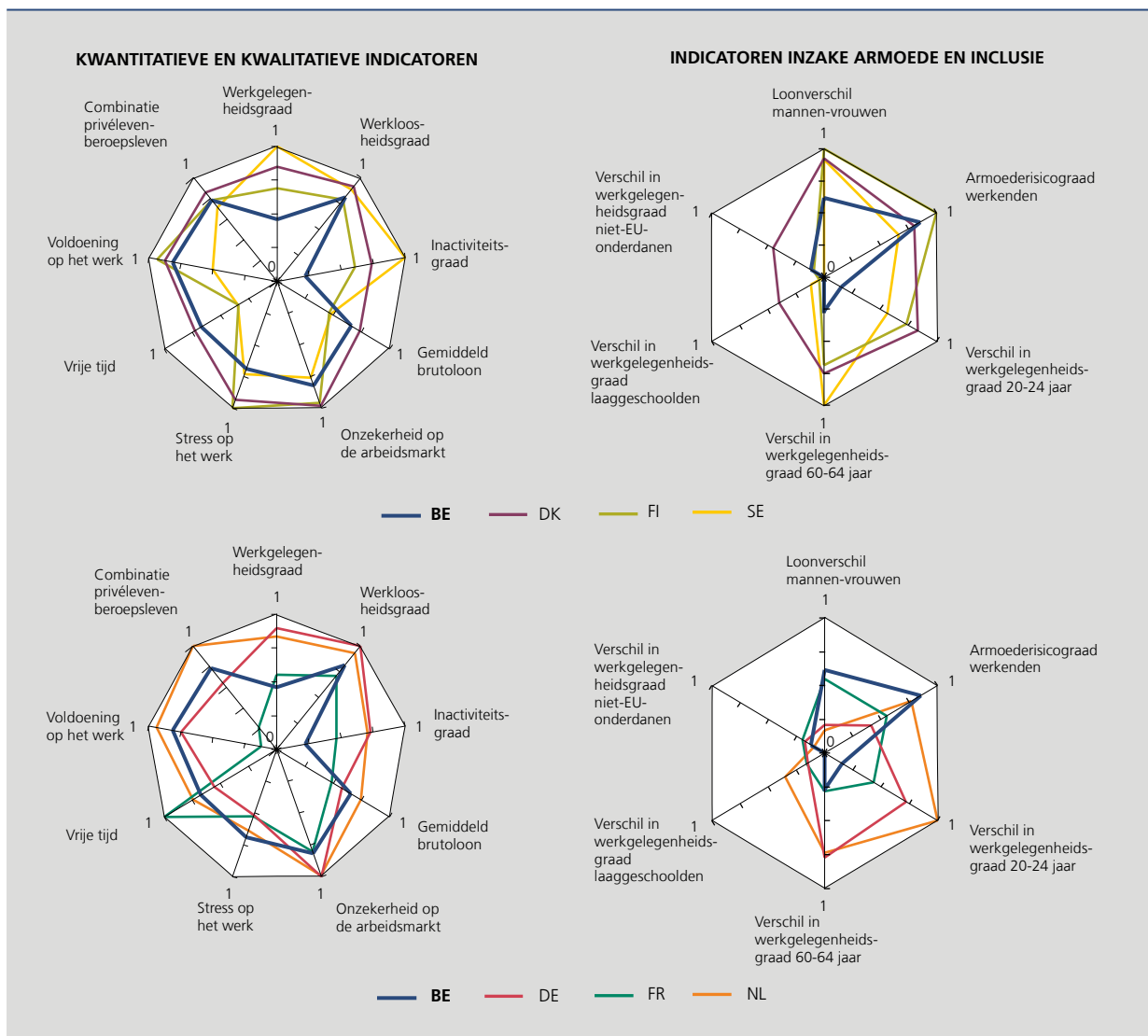
Voor de kwalitatieve aspecten, daarentegen, zijn de resultaten over het algemeen goed en vergelijkbaar met die van Denemarken of Duitsland, in het bijzonder voor de lonen, de onzekerheid op de arbeidsmarkt, de voldoening op het werk, de vrije tijd en de combinatie van privéleven en beroepsleven. De armoederisicograad van werkenden en het loonverschil tussen mannen en vrouwen zijn minder uitgesproken dan in de buurlanden, en ze namen in ons land krachtiger af tijdens de afgelopen tien jaar.

Op het vlak van inclusie is het verschil tussen de totale werkgelegenheidsgraad en die van bepaalde bevolkingsgroepen echter groter in België dan in de meeste Europese landen. Daarenboven waren de ontwikkelingen in de laatste tien jaar minder gunstig dan in de referentielanden (geringere verbetering van de werkgelegenheidsgraad voor de 60-64-jarigen, sterkere achteruitgang voor de jongeren...). Voor die groepen kan worden gewezen op de zeer goede resultaten van de noordse landen, Nederland en Duitsland. Het verschil in werkgelegenheidsgraad voor de laaggeschoolden en voor de niet-EU-onderdanen is daarentegen aanzienlijk in alle referentielanden. Bovendien loopt de werkgelegenheidsgraad van de laaggeschoolden in alle landen terug, terwijl het verloop voor de niet-EU-onderdanen sterker uiteenloopt en in België een duidelijke verbetering merkbaar is.

Het werkgelegenheidsbeleid moet dus bijzondere aandacht besteden aan die groepen. Hun werkgelegenheidsgraad en werkloosheidsgraad zijn opgenomen in de statistische bijlage. De gewesten verlenen specifieke steun aan jongeren, laaggeschoolden, 55-plussers en langdurig werklozen. Sinds de zesde staatshervorming verschillen die regelingen en die doelgroepen voortaan van het ene gewest tot het andere. Ook verscheidene

GRAFIEK 84 DE INCLUSIE OP DE ARBEIDSMARKT BLIJFT ONTOEREIKEND

(werkende bevolking van 20 tot 64 jaar in 2016 voor de kwantitatieve indicatoren en die inzake inclusie; totale werkgelegenheid in 2015 voor de kwaliteits- en armoede-indicatoren)

Bronnen: Eurofound, Eurostat, OESO.

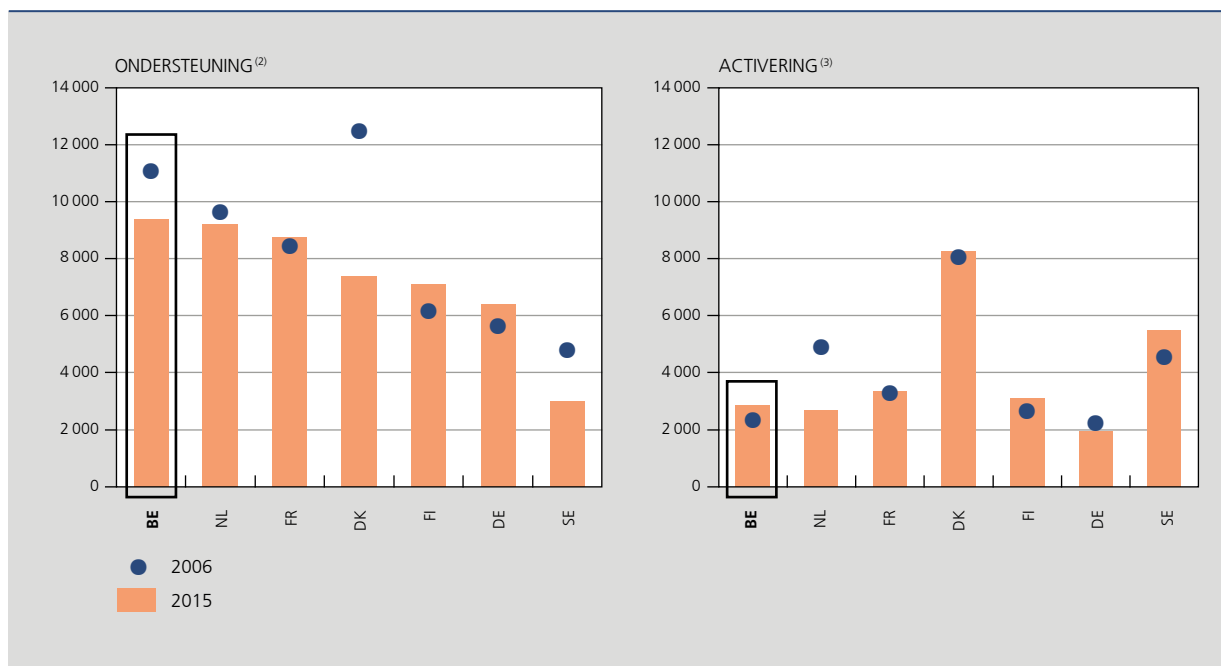
Opmerking: Het beste resultaat van de EU15-lidstaten is gelijk aan 1 en het minst goede is gelijk aan 0 (voor de werkloosheidsgraad, de inactiviteitsgraad, de onzekerheid, de stress, de armoederisicograad, het loonverschil en de verschillen in werkgelegenheidsgraad stemt het beste resultaat overeen met het laagste percentage). De indicatoren betreffende het verschil in werkgelegenheidsgraad van specifieke groepen worden berekend ten opzichte van de nationale werkgelegenheidsgraad.

van de maatregelen die de federale overheid in de zomer van 2017 aankondigde, zijn op die groepen gericht. Zo beogen de 'starter jobs' de indienstneming van jongeren van 18 tot 21 jaar aan te moedigen door een verlaging van de arbeidskosten zonder effect op het nettoloon. Werknemers ouder dan 55 jaar kunnen een financiële compensatie ontvangen indien hun arbeidstijd wordt verminderd (van voltijds naar 80 %) wanneer ze overschakelen van ploegenarbeid op lichter of aangepast werk. Werkgevers die een beroep zouden doen op een zogenoemd brugpensioen 2.0, waarbij ze oudere werknemers ontslaan terwijl ze een deel van hun loon

blijven uitbetalen, zullen een responsabiliseringsbijdrage opgelegd krijgen, teneinde het gebruik van die regeling te ontmoedigen. Het arsenaal van de strijd tegen discriminatie zal worden versterkt door de overheidsdiensten de mogelijkheid te bieden om anonieme controles (mystery calls) te verrichten. Ten slotte zullen werknemers met een laag loon die kinderen ten laste hebben, een verdubbelde belastingaftrek genieten voor de kosten van kinderopvang. Voor deze categorie van werknemers zijn de werkloosheidsvallen nog altijd groter in België dan in de andere landen van de EU15, ondanks de reeds uitgevoerde hervormingen, zoals de taxshift, om ze te temperen.

GRAFIEK 85 EEN KLEIN DEEL VAN DE OVERHEIDSUITGAVEN VOOR ARBEIDSMARKTPROGRAMMA'S WORDT AANGEWEND VOOR ACTIVERING

(koopkrachtpariteit per werkwillige⁽¹⁾)

Bron: Eurostat.

- (1) De koopkrachtpariteit is een kunstmatige munteenheid waarmee het mogelijk is in alle landen dezelfde hoeveelheid goederen en diensten aan te schaffen. De werkwilligen zijn de bij de overheidsdiensten voor arbeidsbemiddeling ingeschreven werkzoekenden, de inactieven die willen werken en de werkenden in een precare beroepsituatie.
- (2) De steunmaatregelen stemmen overeen met de financiële bijstand die wordt verleend bij loonverlies tijdens een periode van werkloosheid en bij een vervroegde uittreding uit de arbeidsmarkt.
- (3) De activeringsmaatregelen omvatten de activiteiten van de overheidsdiensten voor arbeidsbemiddeling, het verschaffen van informatie en adviezen aan werkzoekenden, zoals hulp bij het opstellen van een cv of bij de voorbereiding van een sollicitatiegesprek, maar ook opleidingsuitgaven en uitgaven die werkgevers ertoe aanzetten nieuwe banen te creëren en personen uit kwetsbare groepen in dienst te nemen. Ze omvatten eveneens de maatregelen ter bevordering van het actief zoeken naar werk, zowel voor werklozen als voor inactieven.

Om het arbeidsaanbod te stimuleren, wil de overheid het aantal werkgelegenheidsstimuli verhogen en het activeringsbeleid versterken. Vergelijkenderwijs besteedt België het grootste deel van zijn middelen aan passieve steunmaatregelen voor niet-werkenden, en onderscheidt het zich meer bepaald door het aandeel van de uitgaven voor vervroegd pensioen. Als gevolg van de sinds het begin van de eeuw aangevatte hervormingen om de vervroegde uittredingen uit de arbeidsmarkt terug te

schroeven, zoals de aanscherping van de voorwaarden om toegang te krijgen tot het stelsel van werkloosheid met bedrijfstoelage, zijn deze uitgaven echter neerwaarts gericht en die tendens zou zich de komende jaren voortzetten. Terzelfder tijd is het aandeel van de actieve maatregelen (werkgelegenheidsstimuli, opleiding, beschutte banen, enz.) toegenomen, met een nauwelijks follow-up van de werkzoekenden, met name van die welke het verst van de arbeidsmarkt verwijderd zijn.

Kader 9 – Aanvullende indicatoren naast het bbp voor België

Overeenkomstig de wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen, publiceren het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) en het Federaal Planbureau (FPB) jaarlijks een verslag over de aanvullende indicatoren naast het bbp. De wet schrijft voor dat een samenvatting daarvan hier wordt gepubliceerd.

Net als de voorgaande jaren, onderzocht het FPB 'de levenskwaliteit, de menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie' aan de hand van 63 indicatoren, die transversaal werden ingedeeld in drie dimensies ('Hier en nu', 'Later' en 'Elders'). Dit derde verslag bevat vooreerst een update van de indicatoren. Voorts wordt toelichting verschaft bij enkele wijzigingen aan verschillende van deze indicatoren, als gevolg van tijdens het overleg met overheidsdiensten en met het maatschappelijk middenveld geformuleerde opmerkingen, of om methodologische redenen (onbeschikbaarheid, verandering van de definitie, relevantere maatstaf voor de doelstellingen). Het verslag omvat eveneens de resultaten van de werkzaamheden rond twee te ontwikkelen indicatoren die in de Kamer werden besproken: de koolstofvoetafdruk en een maatstaf voor de wegcongestie. Voor die laatste wordt in het verslag geen indicator gepubliceerd, bij gebrek aan gegevens voor het hele Belgische grondgebied en aan recente informatie.

Koolstofvoetafdruk

De uitwerking van een indicator voor de koolstofvoetafdruk heeft tot doel de registratie van de emissie van broeikasgassen uit te breiden met de uitstoot buiten de landsgrenzen. Er dient meer bepaald rekening te worden gehouden met het volume van de binnenlandse en buitenlandse broeikasgasuitstoot dat (rechtstreeks en onrechtstreeks) vervat zit in de voor de consumptie door de ingezetenen van een land bestemde productie. Hierbij wordt de productiegebonden uitstoot van geïmporteerde producten (die worden toegewezen aan het producerende land) in aanmerking genomen, terwijl – omgekeerd – de productiegebonden uitstoot van uitgevoerde producten (die de op het nationale grondgebied geproduceerde uitstoot doet stijgen) buiten beschouwing wordt gelaten. Daarvoor zijn onder meer betrouwbare gegevens nodig over de in- en uitvoerstromen van alle landen van de wereld, zodat de ontwikkeling van vaak over verscheidene landen gespreide productieketens zo correct mogelijk in aanmerking genomen wordt. Een eerste – vereenvoudigde – methode berust op de hypothese van de binnenlandse technologie, waarbij verondersteld wordt dat alle landen dezelfde technologie gebruiken als België. In een meer volledige benadering worden de nodige gegevens over de invoer, de uitvoer en de gebruikte technologieën in alle landen van de wereld verzameld (aan de hand van multiregionale input- en outputtabellen voor de hele wereld). Volgens berekeningen uit 2017⁽¹⁾ bleef de (productiegebonden) territoriale uitstoot in de periode 1995-2007 stabiel, op ongeveer 120 megaton CO₂-equivalent per jaar. De koolstofvoetafdruk op basis van de gedetailleerde productieketens en landspecifieke technologieën was stelselmatig groter. België was bijgevolg gedurende de hele beschouwde periode een netto-invoerder van broeikasgasemissies. In 2007 was het verschil bijzonder groot: de aan de hand van de multiregionale input- en outputtabellen berekende koolstofvoetafdruk bedroeg 145 megaton CO₂-equivalent per jaar, tegen 110 megaton CO₂-equivalent voor de territoriale emissies (en 103 megaton CO₂-equivalent voor de volgens de binnenlandse technologie berekende koolstofvoetafdruk)⁽²⁾. De werkzaamheden in dit verband worden voortgezet om de berekening uit te breiden tot de recentere jaren, teneinde deze indicator op te nemen in de lijst met aanvullende indicatoren naast het bbp.

Samengestelde indicator voor welzijn 'Hier en nu'

Om beter te voldoen aan het in de wet omschreven principe dat de aanvullende indicatoren moeten worden ingedeeld in een zo beperkt mogelijk aantal categorieën, heeft het FPB een synthetische indicator uitgewerkt voor het welzijn 'Hier en nu'⁽³⁾, zodat de Kamer hierover een standpunt kan innemen. Gelet op het multidimensionale aspect van welzijn, werd geopteerd voor een samengestelde indicator. Om tot een adequate maatstaf te komen, moesten derhalve indicatoren worden geselecteerd en een weging uitgewerkt. Deze samengestelde indicator diende zo goed mogelijk de variaties in welzijn te verklaren, zoals gemeten aan de hand van de ad-hocvraag uit de EU-SILC-enquête van 2013 'Alles bij elkaar genomen, hoe tevreden bent u vandaag de dag met uw leven over

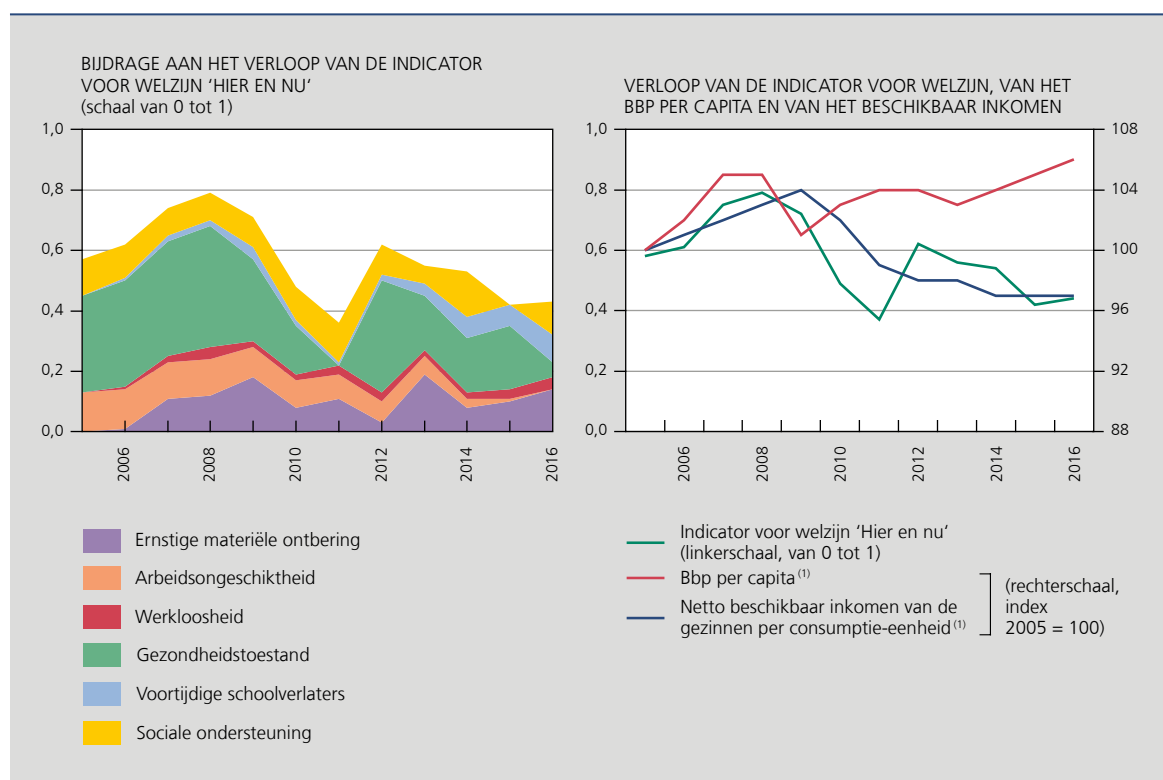
(1) Zie Hambjé C., B. Hertveldt en B. Michel (2017), *Belgium's Carbon Footprint – Calculations based on a national accounts consistent global multi-regional input-output table*, Federal Planning Bureau, Working Paper 10-17, September.

(2) Het betreft uitsluitend de productiegebonden uitstoot. Die van de huishoudens (ongeveer 30 megaton CO₂-equivalent per jaar) is dezelfde ongeacht de gevolgde benadering en wordt niet in beschouwing genomen voor de vergelijking.

(3) Zie Joskin A. (2017), *Wat telt voor de Belgen? Analyse van de determinanten van het individuele welzijn in België*, Federaal Planbureau, Working Paper 4-17, juni.

het algemeen?'. Aan de hand van lineaire regressies werd een reeks verklarende variabelen geselecteerd met een statistisch significant effect, in verband met vijf thema's. Op basis daarvan werden zes indicatoren in aanmerking genomen voor de samengestelde indicator. De belangrijkste determinant van welzijn is gezondheid (met een gewicht van 0,4). Bij de determinanten van de levensstandaard en armoede heeft een onvoldoende hoog inkomen om toegang te hebben tot een als normaal beschouwde levensstandaard de grootste – negatieve – weerslag op het welzijn (0,19). Ook werkloosheid (0,04), arbeidsongeschiktheid (0,13) en het niet beschikken over een diploma (0,09) hebben een negatief effect. Daarentegen heeft de mogelijkheid hulp te krijgen van of een luisterend oor te vinden bij een naaste een gunstige invloed op het individuele welzijn (0,15).

UITSPLITSING VAN DE INDICATOR VOOR WELZIJN 'HIER EN NU' IN BELGIË EN VERGELIJKING VAN HET VERLOOP MET DAT VAN HET BBP PER CAPITA EN VAN HET NETTO BESCHIKBAAR INKOMEN VAN DE GEZINNEN

Bronnen: FPB, NBB.

(1) Het bbp per capita en het netto beschikbaar inkomen per consumptie-eenheid werden gezuiverd voor de prijsontwikkelingen; de reeksen waarop de indices worden berekend, worden uitgedrukt in kettingeuro's, waarbij 2010 het referentiejaar is.

De toename van het welzijn tussen 2005 en 2008 is voornamelijk te danken aan een gunstige ontwikkeling van de reeks met betrekking tot ernstige materiële ontbering. Ook de verbeteringen inzake gezondheidstoestand, werkloosheid en voortijdig schoolverlaten hebben een rol gespeeld, zij het in mindere mate. De scherpe omslag van de indicator vanaf 2008 is voornamelijk te wijten aan het verloop van de gezondheidstoestand. Van 2012 tot 2015 is het welzijn geleidelijk afgenomen, onder invloed van de verslechtering van de gezondheidstoestand, van de sociale ondersteuning en van de arbeidsongeschiktheid. In 2016 werd een opleving opgetekend, die toe te schrijven is aan een verbeterde sociale ondersteuning, samen met een weliswaar geringere verbetering van de indicatoren inzake materiële ontbering en voortijdig schoolverlaten.

Al met al leunt het verloop van deze indicator relatief dicht aan bij dat van het netto beschikbaar inkomen van de gezinnen, maar wijkt het af van dat van het bbp per capita. Van 2005 tot 2008 liet zowel de samengestelde indicator voor het welzijn als het bbp per capita een opwaarts verloop optekenen. Daarna liep de ontwikkeling uiteen, aangezien het bbp per capita, na een daling in 2009, opnieuw aanknoopte met een overwegend opwaartse tendens en in 2016 zelfs een hoogtepunt bereikte, terwijl de indicator voor het welzijn een dalend verloop vertoonde en in 2016 ruimschoots onder het peil van vóór de economische en financiële crisis bleef.

Beoordeling van de aanvullende indicatoren en internationale vergelijking

Gedetailleerde informatie over de gebruikte methodologieën voor de selectie van de thema's en indicatoren en voor de uitsplitsingen is beschikbaar in het verslag van het INR en het FPB van februari 2016⁽¹⁾.

De dimensie 'Hier en nu' omvat 37 indicatoren die een antwoord kunnen bieden op vragen over het welzijn van de Belgen en het verloop ervan sinds 1990. Er lijkt zich geen systematische tendens af te tekenen:

- Het op basis van een enquête beoordeelde subjectief welzijn – niet te verwarren met de eerder toegelichte samengestelde welzijnsindicator 'Hier en nu' – bleef stabiel tussen 2002 en 2014.
- De meeste indicatoren met betrekking tot de thema's 'Gezondheid' en 'Opleiding en Vorming' laten een gunstig verloop optekenen. Alleen de indicator inzake 'Uitstel of afstel van medische verzorging om financiële redenen' verslechtert.
- Uit de indicatoren in verband met 'Levensstandaard en armoede' kan geen trend worden opgemaakt.
- De meeste indicatoren betreffende de thema's 'Werk en vrije tijd' en 'Samenleving' komen sinds 1990 dicht bij hun doelstelling.
- Van de laatste vijf indicatoren van de dimensie 'Hier en nu' komen er drie (blootstelling aan fijn stof, NO_x en verkeersdoden) dicht bij hun doelstelling, terwijl die inzake de energieafhankelijkheid zich van de doelstelling verwijderd. Voor de indicator in verband met de slachtoffers van natuurrampen kan geen significante conclusie worden getrokken.

Wanneer de indicatoren 'Hier en nu' worden vergeleken met dezelfde indicatoren op EU-niveau of, als die niet voorhanden zijn, met de drie buurlanden, zijn de resultaten over het algemeen gunstig voor België: van de 23 indicatoren die kunnen worden vergeleken, wijzen er 16 op een betere situatie in België.

De dimensie 'Later' omvat 32 indicatoren die betrekking hebben op het vermogen van de Belgen en de samenleving om het welzijn in de toekomst te handhaven en zelfs te verhogen. De meeste indicatoren van deze dimensie (die hoofdzakelijk milieu- en economische thema's betreffen) zijn zowel tijdens de volledige periode als gedurende de laatste vijf jaar dicht bij hun doelstelling gekomen. Er zijn evenwel enkele opmerkelijke uitzonderingen:

- De stress op het werk was hoger in 2010 dan in 2005; recentere gegevens zijn echter niet beschikbaar.
- De indicator van de populatie weidevogels (thema 'Land en ecosystemen'), een van de zeldzame indicatoren inzake biologische diversiteit die over een lange periode beschikbaar is, verwijderd zich van de doelstelling.
- Bij het thema 'Economisch kapitaal' verwijderd de indicator van de overheidsschuld zich sedert 2007 van de doelstelling. Hetzelfde geldt voor de vaste kapitaalgoederenvoorraad (in verhouding tot het bbp) sinds 1990.
- Voor het thema 'Mobiliteit en vervoer', inzake het vervoer van personen, neemt het aandeel van de wagens, dat vanaf 1990 een neerwaarts verloop liet optekenen, sinds 2007 opnieuw toe.

Uit een internationale vergelijking van de dimensie 'Later' blijkt dat België slecht scoort op milieugerelateerde indicatoren. België komt vooral goed uit vergelijkingen van de sociale indicatoren.

(1) Zie <http://www.plan.be/publications/publication-1541-nl-aanvullende+indicatoren+naast+het+bbp>.

De dimensie 'Elders' omvat vijf indicatoren die een antwoord bieden op de volgende vraag: 'Hoe beïnvloedt de ontwikkeling van de samenleving in België het vermogen van de andere landen om zich te ontwikkelen en het welzijn van hun bevolking?'.

- De indicatoren inzake de thema's 'Natuurlijke hulpbronnen', 'Klimaat' en 'Energie' houden verband met het mondiaal milieukapitaal, zoals het klimaatsysteem en de grondstoffenvoorraad. Deze indicatoren komen dichterbij hun doelstellingen.
- De 'Officiële ontwikkelingshulp', uitgedrukt in procenten bbp, was in de periode 2000-2010 gemiddeld groter dan in de jaren 1990. Sinds 2011 wordt evenwel een daling opgetekend.

Van de vijf indicatoren die de dimensie 'Elders' illustreren, is alleen de indicator voor de binnenlandse materiaalconsumptie in België gunstiger dan in Europa.

Er werden vergelijkingen gemaakt vanuit twee invalshoeken. Ten eerste werd de ontwikkeling van de Belgische indicatoren (in de tijd) afgezet tegen de door de overheid bepaalde doelstellingen. Daarnaast werden de resultaten van 51 indicatoren in België vergeleken met die in Europa (of, bij gebrek daaraan, in de drie buurlanden). Wanneer het verloop van de indicatoren wordt getoetst aan de doelstellingen, zijn de resultaten voor de milieugerelateerde indicatoren doorgaans positiever dan die voor sociale thema's. Wanneer de Belgische niveaus daarentegen worden vergeleken met de Europese gemiddelden, valt de vergelijking doorgaans gunstiger uit voor de sociale indicatoren dan voor de milieu-indicatoren.

Het verloop van de indicatoren in België ten opzichte van de doelstellingen werd beïnvloed door de economische en financiële crisis van 2008: die had immers een ongunstige invloed op tal van sociale indicatoren, zoals het risico op armoede of sociale uitsluiting, terwijl de economische vertraging de druk op het milieu enigszins verlichtte. De resultaten van de Europese vergelijking zijn enerzijds te verklaren doordat het socialezekerheidsstelsel in België beter ontwikkeld is dan in veel andere Europese landen. Anderzijds is de druk op het leefmilieu in België hoog als gevolg van de grote bevolkingsdichtheid en doordat de Belgische industrie gespecialiseerd is in intermediaire activiteiten, die sterker vervuilen dan gemiddeld.

Uitsplitsing van de indicatoren

Van de 63 geselecteerde indicatoren, verschaffen er 28 ook gegevens voor verschillende bevolkingscategorieën, ingedeeld naar geslacht, inkomensniveau, scholingsniveau en leeftijd. Daaruit blijkt het volgende:

- De verschillen volgens geslacht nemen af, hoewel er een aanzienlijk onderscheid blijft inzake aan werk en vrije tijd bestede tijd, depressie (in het nadeel van vrouwen), en diploma's van het hoger onderwijs of voortijdige sterfgevallen door chronische ziekten (in het nadeel van mannen).
- De verschillen naargelang van het scholingsniveau blijven bestaan, en worden zelfs groter, met name wat de werkloosheidsgraad betreft.
- De situatie van ouderen geeft een gunstiger verloop te zien dan die van jongeren, vooral inzake het risico op armoede of sociale uitsluiting, of de werkgelegenheidsgraad.
- De situatie van hogere-inkomensgroepen is over het algemeen gunstiger. Dat geldt voor de indicatoren inzake levensstandaard en armoede, die uiterst ongunstig zijn in het kwintiel met de laagste inkomens, voor vier gezondheidsindicatoren (roken, obesitas, depressie en afstel van medische zorg) en voor de samenlevingsgebonden vertrouwensindicatoren, die verbeteren met het inkomensniveau. Voor bepaalde thema's zijn er echter nuanceverschillen. Meer in het bijzonder heeft het inkomen, zoals reeds vermeld, een beperkt effect op het subjectief welzijn, en zijn de gezondheid en een job in dat opzicht belangrijker determinanten.

Denksporen voor de toekomst

De aanvullende indicatoren naast het bbp zullen elk jaar worden bijgewerkt. Ze kunnen worden aangepast op basis van nieuwe inzichten en maatschappelijke debatten. In de komende jaren zal het FPB zijn analyses verfijnen. Het betreft onder meer de samengestelde indicatoren (voor de dimensies 'Later' en 'Elders') en de ontwikkeling van nieuwe indicatoren om de set aan te vullen, onder meer wat de koolstofvoetafdruk betreft. Het zou tevens nuttig zijn te kunnen beschikken over nationale gegevens met betrekking tot de wegcongestie. Meer in het algemeen moet de selectie en ontwikkeling van indicatoren de convergentie met de indicatoren inzake duurzame ontwikkeling versterken, vooral in het licht van de follow-up van de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen van de VN.